

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

İhtisas adamı	M. Muhlis Koner
Frikyahıların dini	N. F. Başta
Konya'da Musiki	M. Ragıp Oazimihal
Konya'da Küçük San'atlar	Midhat Şâkir Altan
Mevlevîler Şehri Konya	Sait Sungur
Söz Derleme Dergisi	Kâzım Dılcimen
Kadı Abdurrahman paşa	Muzaffer Erdoğan
Fakih Ahmed, Seyid Ahmed, Şeyh Alman	Gaffar Tutaysalgır
Dergiler ve Gazeteler arasında	
Amatör sayfası	
Halkevi faaliyeti	

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL : VII

MAYIS — HAZİRAN

SAYI : 67 - 68

İHTİSAS ADAMI - BÜRO ADAMI

M. MUHLİS KONER

İhtisas sahibi ilim, fikir, teknik adamlarıyla idare ve Büro adamlarının çalışma sahalarını iyi ayırmak hükümetin üzerinde hassasiyetle duracağı, dikkat edeceği en mühim bir noktadır. Bizde büyük ihtisas sahiplerinin, keşif adamlarının yetişmemesi veya ender görülmesi böyle bir ayırmanın yapılmamasından ileri gelmektedir.

Meselâ tettebbuu sever, bir iki etüd vermiş ve ileride daha büyük eserler vadeden bir fikir adamı, muallimi veya bu ayarda bir doktoru, yahut fen sahasında kuvvetli buluşları görülen bir ziraatciyi, bir fizikciyi velhasıl buna benzer bir ilim ve teknik adamını bulunduğu tettebbu ve tetkik sahasından alarak idare başına getirmek ve onu bitmek, tükenmek bilmeyen büro işleriyle yıpratmak ondan alınacak her şekilde randımanların önüne geçmektir.

Büro dediğimiz nihayet kuvvetli, aksülamelleri yerinde, yazmaktan, çizmekten, havale etmekten, takip etmekten bıkip usanmıyan genç, dinç bir adamın işidir.

Böyle bir vazifeyi mütefekkir bir adama vermek hem işi aksatmak, hem o fikir adamını öldürmektir.

Görüyoruz ki meselâ bir vilâyetin başında bulunan validen, en ufak bir icra şefine kadar hepsi asıl işin iç yüzünü bırakmışlar, kaleme, kâğıda sarılmışlar sabahtan akşama kadar yazı yazıyorlar veya havale yapıyorlar ve bu meşgale vilâyetin veya kazanın asıl üzerinde durulması lâzım gelen ümran ve terakki işlerini düşündürmeğe vakit bırakmamaktadır.

Teknik, fen adamları biliyorum ki işlerinin ihtisasa taalluk eden noktalarını tetkike vakit bulamayacak ka-

dar kâğıt tufanı içinde bocalayıp duruyorlar. İşte bunun için bizde her sahada istenilen adam yetişmiyor. O halde ne yapmak lâzımdır. Fikrimce hükûmetin her sahasında büro işi ile uğraşacak kimselerle, asıl işin ilerlemesine yani maruf tabir ile ruhu mesele ile iştigal edecek asıl mütehassısı ayırmalıdır.

Meselâ o mütehassısı bir muavin vererek büro ve takip işlerinden tamamiyle o mes'ul olmalı, diğeri yalnız kuvvetli direktiflerle, düşüncelerile hür ve serbest bırakılmalıdır. Hükûmet içinde vaziyet bu şekilde devam ederken hariçte müstakil çalışan bir çok mütefekkirlerimiz, san'atkârlarımız, teknisyenlerimiz vardır ki kendilerinden kuvvetli eserler, esaslı buluşlar, hattâ icat kudreti gösterecek

kadar ileri görüşler beklenebilir. Fakat parasızdırlar. Himayesizdirler. Hattâ kendilerinin varlıklarından habermiz bile yoktur. İşte hükûmetin en mühim vazifesi bunları cemiyet içinden bulup çıkarmak, himaye etmek ve onların mesaisine serbest ceryan vermektir. Bunları yapmak hiç de zor bir iş değildir. Zaten bunların sayıları nedir ki...

İşte bu şekilde bu kabil mütehassısların ellerinden tutulursa memleketde her şekilde istidatlar, fikirler, ihtisaslar boşa gitmez ve bizde de istenilen adam yetişir.

Aksi halde fena bir sahada hayat şartlarını bulamıyan ağaçlar gibi bunlar da hiç bir meyve vermeden kurur giderler.

GARBÎ ASYA VE ANADOLU AKVAMI KADİMESİNİN DİN TARİHİ

N. F. BAŞTAK

(Baştafları bundan evvelki sayılarda)

Frikyalıların Dini [Mabaat]

"Atis — Atys efsanesi ve buna müteallik merasim — Atys'in mucizekârane bir surette doğuşu.."

Efsanevî bir surette ölümü ve tekrar dirilişi, Garbî Asya Akvamının itikat ve dinî merasimleri içerisine derin kökler salmış otan mabudlardan biri de Atys'dır. Suriye'de Adonis ne idi ise Atys de Eriky'a'da o idi. Onun da Adonis gibi, bir hayatı nebatiye mabudu olduğu görülüyor; her sene, ilkbaharda tebail edilen bir bayramda, onun ölümüne ağlanır ve onun tekrar dirilmesinden dolayı da sürur ve şadümanî ızhar edilirdi. Her iki mabudun menkibeleri ve haklarında yapılan dinî merasim birbirine o derece benzerdi ki bizzat eskiler bile bir kaç defa bu ikisini birleştir-

mişler, birbirile karıştırmışlardı. Atys genç ve güzel bir çoban olup, ilâhların anası ve Garbî Asya'da hayatı nebatiye ve feyzü bereketin büyük mabudesi olan ve başlıca mabedi Friky'a'da bulunan Kübele tarafından sevilmişti. Bazıları Atys'in onun oğlu olduğunu iddia ederlerdi.

Atys'in doğuşunun, diğeri bir çok kahramanlarinkinde olduğu vechile, mucizevi bir surette vukua geldiğine inanılırdı. Valdesi olan (Nana) bir bâkire olup, rahmine bir badem veya hüt ta olmuş bir nar ithal etmek suretile ona gebe kalmıştı. Filhakika, Friky kozmogonisinde bir badem, bü-

tün mahlukatın babası gibi arzı vücut eder. Bunun da sebebi ihtimal ki nar ağacının nazik ve zarif çiçeği ilkbaharın birinci müjdecilerinden birisi gibi ve henüz yaprakları açılmamış olan çıplak dallar üzerinde kendini göstermesi olsa gerektir.

Bâkir valdeler hakkındaki bu kabil hikâyeler, insanın, tevellüdün hakiki sebebinin, iki cins arasındaki münasebetler olduğunu henüz tanımadığı, bir cahâleti — tıflâne devrinin bakıyyeleridir. En az yükselmiş bir seviyedeki hali - hazır vahşilerinin, meselâ Avustralya'nın ortasındaki yerli kabilelerin de iştirâk ettiği bu cehalet, beşeriyet tarih tekâmülünün bir devrinde ağırlık ihtimaline göre bütün akvama şamil bulunmuştur. Hattâ daha sonraları, yâni tabiatın kanunlarının daha iyi tanınmış olduğu zamanlarda bile, bazan bu kanunların istisnaları olabileceği, aslâ bir erkekle münasebette bulunmamış kadınlardan, mucizevi bir surette, harikulâde mevcudiyetlerin doğabileceği tahayyül edilmiştir. Hattâ zamanımızda, Filistinde, bir kadının bir "cin," veyahut ölmüş olan zevcinin ruhu tarafından telkih edilebileceğine itikat edilir. Halâ Suriyenin "Nebk," kasabasında bir adamın böyle bir ittihattan tevellüt etmiş olduğuna umumiyele inanılır ve valdesinin ismetinden aslâ şüphe edilmezdi.

Atys'in ölümü: Atys'in ölümü hakkında birbirinden farklı iki hikâye söylenmiştir. Bunlardan birine göre Atys, Adonis gibi, bir yabancı domuz tarafından öldürülmüştür. Diğerine göre ise, o, bir çam ağacının altında, kendi kendinin erkeklik uzvunu kesmiş ve o kadar kan zayi etmiştir ki derhal ölmüştür. Bu son rivayet, Kübele ibadetinin ehemmiyetli bir merkezi olan Pessinonte şehri sakinlerinin naklettikleri rivayet olmakla

meşhur idi. Atys efsanesinin bir kısmını teşkil eden bu hikâye, kabalık ve barbarlık hasırası intibasını taşımaktadır ki bu da onun o derece eski olduğunu isbata delildir. Her iki anane de, mahallî bir âdeti teyit ve takviye ediyorlar, veyahut daha şayani kabul olmak üzere, her ikisi de müminler tarafından riayet edilmekte olan bazı âdetleri izah etmek için, ağırlık ihtimaline göre sonradan ihtira edilmişlerdir. Atys'in, kendi erkeklik uzvunu katetmesinin hikâyesi, aşikâr bir surette mabudenin hizmetine giren rahiplerin muntazaman ve muttariden kendilerini ihşa' etmelerini izah çalıştığını göstermektedir. Onun, bir yaban domuzu tarafından öldürülmesi hikâyesi ise, ihtimalki, onun ibadetskârlarının ve bilhassa Pessinonte şehri ahalisinin domuz eti yemekten niçin iktinap ettiklerini izah etmek içindir. Aynı bunun gibi, Mabut Adonis'in ibadetskârları da aslâ domuz eti yemezlerdi. Çünkü yabancı bir domuz onların mabudunu öldürmüştü. Söylendiğine göre, Atys, ölümünden sonra çam ağacına tahavvül etmiştir.

Romada Kübele ve Atys ibadeti: Romalılar Annibal ile uzun mübarezelerden sonra, İsa'dan evvel 204 tarihinde Friky'a'nın "Mabudların anası," ibadetini kabul ettiler. Buhranlı bir zamanda, Sibylle kitapları denilen şu saçmalar mecmuasından istinbat edilen bir haberden, tam zamanında, bir teselli, bir kuvvet bulmuşlardı. O haberde deniliyordu ki: eğer Şark'ın büyük mabudesi Romaya getirilirse yabancı müstevli, İtalyadan kovulacaktır. Bunun üzerine, Frikyanın mukaddes şehri olan Pessinonte'e elçiler gittiler. Zikudret mabudeyi temsil eden küçük siyah taş, bu sefirlere tevdi olundu, ve Romaya nakledildi; orada büyük bir hürmet ve tâzim ile karşılandı, ve Palâtin tepesinin üze-

rindeki (Zafer - Victoire) mâbedine yerleştirildi.

Mabudenin vüsuli Nisan ayının yarısında idi; Mabude derhal işe başladı; o sene öyle bir hasat yapıldı ki çoktanberi böyle bir hasat görülmemişti. Aynı sene, Annibal ve askerleri gemilerine binerek Afrikaya avdet ettiler. Annibal, uzaklarda kaybolan İtalya sahili üzerine son bir nazar atarken keşfedemezdi ki şarkın ordularını geriye püskürten Avrupa, yine o şarkın mabutlerini kabule razı olacaktı.

Fatihlerin pişdarları daha şimdiden İtalya'nın merkezinde ordugâh kurmuşlardı. Halbuki mağlup orduların dümdarları meyusane ve istemiyerek İtalyanın sahillerinden uzaklaşıyordu.

Asârı - tarihiyyede sarahaten böyle bir şey görülmemekle beraber farzedebiliriz ki Mabutların Anası, garp-teki yeni ikametgâhına, refakatinde, genç aşıkının yahut oğlunun ibadetini de getirmiştir. Şurası şüphesizdir ki, Cümhuriyet devri sona ermezden evvel, Romalılar, Gal'leri yani Atys'in ihşa edilmiş rahiplerini biliyorlardı. Erkeklikleri izale edilmiş olan ve şark'a mahsus elbiselerini lâbis oldukları ve göğüsleri üzerine talik edilmiş küçük resimleri taşıyan bu şahıslara, Roma sokaklarında sık sık tesadüf olunurdu. Bunlar mabudenin resmini taşıyarak, ve, Çarpara (Cymbale), Kudüm (Tambourin). Ney (Flûte) ve Sur (Cor) ların sesleriyle müterafikan mabudenin ilâhilerini tağanni ederek Roma sokaklarında alaylarla geçit resmi yaparlardı. Bu garip acip manzaranın teması ile hayrette kalan ve musikinin tesirile müteheyyiç olan halk, onlara mebzul surette sadaka atarlar ve gerek mabudenin timsalini ve gerek onu taşıyanları gül tufanına gark ederlerdi.

İmparator Klod daha ileri giderek Romada yerleşmiş olan dine Frikyalıların mukaddes ağaç ibadetini, ve ağırlık ihtimaline göre bu ibadeti başbaşa Atys'in cümbüş ve tarab ile muntazam terafik dinî ayinlerini de ilâve etti. Kübele ve Atys'in ilkbaharda icra edilen büyük bayramları avrupalılara bilhassa Romada tebci edildiklerinden, fakat mademki Romada icra edilen merasim aynı zamanda Frikyaya mensup idi, o halde bu şehirde icra edilen merasimle Asyadakiler birbirinden hiç farklı değillerdi. Veyahut da aralarında pek az bir fark vardı. Bayramın usûl ve nizamı şu aşağıdaki tarzda idi:

Kübele ve Atys'in seferlerine icra edilen ilkbahar bayramı Martın 22. ci günü ormandan kesilmiş olan bir çam ağacı, Kübelenin mâbedine getirilmişti. Tirkî burada bu çam ağacına zikudret bir mabud muamelesi yapılmaktadır. Mukaddes ağacın ormandan mabede getirmek vazifesi ağaç taşıyanlardan müteşekkil bir esnaf cemaatine tevdi edilmiştir. Ağacın gövdesi, hakiki bir naaş gibi yünden sarılgılar içersine sarılmış ve menekşe çiçeğinden yapılmış çelenklerle tezyin edilmiştir; zira menekşelerin Atys'in kanından hasıl olduğuna itikat edilirdi; nitekim gül'le şekayık'lar da Adonis'in kanından hasıl olmuşlardı. Nihayet kütüğün ortasına bir delikanlı resmi raptedilirdi ki bu da şüphesiz Atys'den ibaretti. Bayramın ikinci günü yani 23 Martta başlıca merasimin borular çalınmasından ibaret olduğu görülür, ertesi gün yani 24 Mart (kan günü) namı ile maruf idi. (Archigalle = Arhigal) denilen baş rahip kolunu kanatır ve kanını (Tekaddüme = Offrande) olarak arz ve takdim ederdi. Fakat bu kanlı kurbanı takdimde o yalnız kalmazdı: birbirine çarpan çarparala-

rın, taninendaz olan davul ve kudüm-
lerin böğüren surların, ve ıslık gibi
tiz bir perdeden ses çıkaran fülütlerin
husule getirdikleri vahşetengiz musi-
kinin tesiri ile tenebbüh eden diğer
rahipler, saçları darma dağınık olmuş
olan başlarını sallıyarak raksa atılır-
lar, müteakiben, çılgınca bir tenebbüh
içinde kendilerinden geçmiş ve her
türlü acıya ve ağrıya karşı hassasi-
yetlerini kaybetmiş oldukları halde
cam parçalarıyla vücutlarını keserler
yahutta bir takım bıçaklarla derileri-
ni yararlar, ve bu yaralardan fışkı-
ran kanlarını mezbah = Autel veya-
hutta mukaddes ağaç üzerine saçar-
lardı.

Bu dehşetli menasik, ağlep ihti-
male göre, Atys'in şerefine icra edi-
len nevhâlardan bir kısmını teşkil
ediyordu, ve maksat ta yeniden diril-
mesini teshil için ona kuvvet ver-
mekten ibaretti. Her ne kadar metin-
lerde bu hususta tasrihat yoksa da,
başka faraziyeler ve tahminler de
mümkündür. Aynı kan günü'nde ve
yine aynı maksatlardır ki rahip şakird-
leri uzvu reculiyetlerini kurban eder-

lerdi. Bunlar dinî tenebbühün en
yüksek derecesine yükselirler, sonra,
vücutlarından kesdikleri parçaları
şiddetle gaddar mabudenin heykeli
üzerine atarlardı. Müteakiben feyzü-
bereketin bu kat olunmuş âletleri
kemali hürmetle sarılır ve yere, ya-
hut Kübeleye tahsis edilmiş olan yer
altı bir odaya defnedilirdi.

İhtimal öyle itikat ediliyordu ki,
aynı kan takdiminde olduğu gibi, bu
kesilen âletler, bu tekaddümeler, At-
ys'i hayata iade ve o sırada ilk bahar
güneşinin tesiri altında yaprakları
tomurcuklandırmaya ve çiçeklerini aç-
maya başlamış olan tabiatın umumi
ba'sü ba'del mevl'ini tesri ve ta'cil
etmiş olacaktı. Bu mütalaâ, şu
aşağıdaki efsane ile de bir dereceye
kadar teeyyüt eder ki oda Atys'in val-
desi Nana'nın rahmine ilka ederek
gebe kaldığı nar, "Agdestis", isminde
bir canavarın kesilmiş olan azayı te-
nasüliyesinden hasıl olmuş bulunma-
sıdır. Agdestis ise, şeklen de görül-
düğü vechile, Atys'in bir (eş - = Do-
uble) inden başka bir şey değildir.

(Devam edecek)

KONYA'DA MUSİKİ

MAHMUT R. GAZİMİHAL

V

Musikiciler:

Mistik sanatın değer ve terbiyesi
Konyada XIV üncü asırdan Cümhuri-
yete kadar seçkin sınıf arasında he-
men hemen tek başına hüküm sür-
müştü. Fakat, bu altı asırlık devre
boyunca Konyanın İstanbul ve hattâ
Bursa musiki mahfillerini tasavvufi
musiki alanında geçebilmiş olduğu
- vesikasızlık yüzünden - kolay ko-
lay iddia edilememektedir. Bursa'nın
İstanbul'a yakınlığı, Konya'nın da sapa-
lığı Mevlevilik merkezinin geri kal-
masında âmil olduğunu düşünenler
bulunmuştur. [1]; fakat; biz burada
durumu biraz daha başka düşünmeğe
lüzum görüyoruz, Konya lehine bazı
düşüncelere ve ihtimallere yer ver-
meyi zarurî buluyoruz.

Konyalı olan ve oranın baş mev-
levî hanesinde yetişen Mevlevî musi-
kicilerinden - beste sahibi olsun, veya
olmasın - nice san'atkârların ihmal
yüzünden hüviyetleri tesbit edilme-
diği şüphesiz olduğu gibi, hüviyetleri
bilinip de doğum yerleri meçhulü-
müz kalan bazı Mevlevî musikicilerin
Konyalı ve orada yetişmiş olmaları
da muhakkaktır. Konyada yetiştikten
sonra daha büyük meşayihe intisap
istegiyle, veya çağırı üzerine Mısır ve
İstanbul mevlevîhanelerine yollanan

erkânında hesaba katmak gerektir. Bun-
lardan eser sahibi olanlarda bulundu,
unutulanları da oldu, kim bilir nice
bahtsızları meselâ tevazu yüzünden
tezkirelere geçemedi.

Meselâ, XVII inci asrın ilk yarısı-
nda dinî bestelerle en çok ün salan
üç şahsiyetin en seçkini **BEZCİZADE
MUHYETTİN**, Konyalı olduğu halde
hep İstanbulda yaşamıştı. Asıl adı
Mehmed Muhyettin olan Bezci zade
muayyen medrese tahsilini Konyada
bitirdikten sonra Halvetî şeyhlerinden
Ezelîzade'ye intisap etti. Tarikatı tek-
milden sonra İstanbulda Çarşamba
pazarında Mehmed ağa tekkesine şeyh
oldu. Bir yandan da vaizlik ediyordu.
1611 de vefat ederek Üsküdar'daki
tekkesi yanına defnolundu. Nevî zade
Atayî diyorki (Şakayık Zeyli) :

«Aziz-i merkum matlâ - ul - envâr - ı
ulûm meclis - i va'zı şûrengîz enfâsı
müessir ve tebtîz tıyb - i elhan ile ande-
lîb - i hoş nağme - i gülîstân - ı kur'an
idî.»

Bazı ilâhiler ve besteler vücuda
getirdiğini mecmualardan öğreniyoruz

XVII inci asrın en kudretli ney-
zeni **MEVLEVÎ YUSUF DEDE** de
Konyada doğduğu ve yetiştiği halde
İstanbulda yaşayıp ün kazanmıştı.
Konya Mevlevîhanesinin şeyhi Bostan
Çelebi'ye intisapla ilk musiki dersle-
rini orada gördü. Hâfız oldu. Daha
sonra İstanbul'a geldi. Burada hususi-

(1) S. N Ergun adı geçen kitabı (C. I' s. 26).

le musiki alanında ilerledi, Adem Dede'nin meşihatı esnasında Galata mevlevihanesinde epiy hizmet gördü. Şeyhten hayli faydalandı. Bir müddet sonra dergâhın neyzenbaşılığına atandı. Bir gün neyini dinliyerek pek beğenen Murat IV kendisini saraya almıştır. Huzurundaki küme fasıllarında bazan ney, bazan da çenk çalıyor, her iki sazda aynı derecede san'at gösteriyordu. Padişah 1639 da ölünce o da saraydan ayrıldı. Beşiktaş mevlevihanesi şeyhi Hasan Dede'ye damat oldu. Kayınbabası 1074 de ölünce yerine Şeyh tayin edildi. Küçük bir uzaklaşmadan sonra 1080 (M. 1669) da yeniden aynı dergâha Şeyh oldu. *Safayî* ondan uzun uzun bahsettiği sırada bilgisinin genişliğini de anlatıyor; arabî ve farisîdeki kuvvetini de anlatıyor; Arabî ve Farisîdeki kuvvetini, *Mesnevî*'ye yüzyirmibin beyitlik nazire nazmettiğini, bir çok telif eserler kaleme aldığını ve zenginlikte hiç gözü olmadığını tevşik ediyor. Esad efendi onu sadece «Çengî Yusuf Dede» şöhretile anıyorsa da asırdaki Evliya Çelebi ve İbrahim Cevri *Neyzenlerin serfirazı* olarak saymışlardır. İşte bu emsalsiz sanatkâr da bir Konyalıydı.

Sonraki asırların yazılı kaynaklarında memleketi dışında ün salmış hiç bir Konyalı Musikiciye rastgelemiyoruz!! Tersine olarak, XIX uncu asrın ikinci yarımının ünlü neyzeni Edirneli Nizameddin Dede gibi tek tük sanatkârların Konya mevlevihanesinde zaman zaman neyzenbaşılık gibi hizmetlerde bulunmağa gittiklerini görüyoruz; yani, Konya mevlevihanesi üstün değerdeki musikicilere ragbette hiç bir zaman kusur etmiyor. [1]

(1) Bezcizade'nin, Yusuf ve Nizameddin dedelerin haltercemeleri için Bay S. Nüzhet Ergun'un adı geçen kitabına da bakınız (S. 26, 27, 36, 405, 444, 501 ve 508).

Konya mevlevihanesinde *neyzenbaşılık*, *zâkirbaşılık* gibi işlerde her asırda liyakatla çalışmış ve hattâ belki eser bırakmış olan yüzlerce yerli sanatkârın adları bile unutulmuş bulunması şüphesiz ki hüviyetlerinin bir iki hayırseverce tespit edilmemesinden ileri gelme. acıklı bir neticedir. Belki günün birinde bazı menâkıpnameler ele geçer... Bursa'nın "*Güldeste*" ciltleri elde bulunmasaydı (veya basılmadan ziyaa uğrasaydı) XVII inci asrın Bursalı musikicilerini tanımamız mümkün olabilir miydi? Konyada buna benzer bir mecmua hiç yazılmamış olduğunu farzetsek bile, böyle bir tesadüfî ihmalciliğe bakarak Konya'nın son üç asır içinde değerli musikiciler yetiştirip barındıramamış olduğuna yine de hükmolunamaz. En büyük mevlevilik merkezinin çok değerli musikicilerin sanatına bağlanması her asır için şarttı. Ne İstanbul'dan, ne de Bursadan geri durumda kalmış olacağına inanılmaz. Son zamanlarının muhtemel geriliğini eski asırlara teşmil etmek hiç te doğru olmasa gerektir.

Unutulmuş besteler :

Âyin bestelerinin sayısı hakkında da benzer düşüncelerimi buraya katmak galiba faydalı olacaktır. B. S. Nüzhet Ergun bu hususta diyor ki: dinî musiki alanında XIX uncu asırda bilhassa Mevlevî musikisinin büyük bir gelişim gösterdiği görülür. Daha önceki asırlarda Mevlevî âyinlerinin sayısı azdı (?). XVII inci asırdan evvel üç âyin vardı. XVII inci asırda ancak iki âyin bestelendi. XVIII inci asrın ilk yarısında yalnız Nâyî Osman Dede'nin bestelediği dört âyin vardır. Asrın sonunda da beş âyin yazılmış, âyinlerin sayısı böylece topu 14 ü bulmuştu. Halbuki XIX uncu asırda tam 32 âyin çıkarılarak, bu tarz dinî

bestelerin sayısı 46 yı bulmuştur. Bununla beraber, tutunamayanları da oldu (1). Bana kalırsa böyle bir artış ancak elde kalabilmiş âyinlerin sayısına göre doğru olabilir. Eski asırlara doğru gerilendikçe kayıpların artacağını ve elde kalanların azalacağını hesaplamak her halde daha doğru olurdu. Eski usul notalarla yazıya alınamamak yüzünden asırdan asıra hafızalardan silinmiş veya kuvvetsizlik yüzünden zamanla revaçtan düşmüş kimbilir daha nice âyinler bestelenmişti? Bunlardan kimbilir kaç tanesi Konyada ibda olunmuştu? XIX uncu asrın İstanbuluna ait "âyin," bolluğunun sebebi de orada Hamparsum ve Avrupa notalarının pek erkenden yardımcılık etmiş, böylece unutulmaları önlemiş olması olabilir. Konyalı musikicilerin bu nota usullerini kullanmağa daha sonraları heves ettikleri muhakkaktır. Konyada bestelenmiş âyinlerin şehir dışına çıkamamasında da, şehir içinde ziyaa uğramalarında da notasızlık âmi olmuş olabilir (2).

(1) Adı geçen eseri (C. II, 3. 405.).

(2) İlk "âyin," bestesinin hangi asırda yazıldığı iyice bilinmedikçe böyle zahiri sayı artışlarına bakarak bir takım hükümler çıkarmak şu bakımdan da mevsimsiz olur ki : Her neviden eserlerini notaya almakta asırlardan beri muhakkak ki Şarktan pek daha tedbirli davrangeler olmuş olan Avrupalıların beste nevelerinde de benzer zahiri sayı inisi ve çıkışları hep göze çarpmıştır. meselâ, XIX uncu asırda bestelenen operalar dünya sahnelerinde en çok oynanırlar. Buna karşılık XVIII inci asırdan Mozart'ın bir iki operası gibi pek nadir operalar seyredilebilmektedir. Hele XVII inci asır operaları büsbütün antikalasmış sayılıp, hiç oynanmamaktadırlar. İtalyan Monteverdi'nin "Orfeo," operasını İtalyada bile seyretmeğe imkân yoktur... Bunlara bakarak "geçen asırda, XVII inci asırda bestelenenlerden daha çok opera yazılmıştır," gibi bir netice çıkarmak hakikatın tam tersini söylemek olurdu! Çünkü, evvel zamanın opera bestecileri ayda bir opera şışirebildik-

İstanbulda gelişen âyin edebiyatına gelince : bu besteleri Konya Mevlevihanesinin daima aramış ve dinlemiş olduğu biliniyor. Ara sıra bilgili musikicilerin Konyaya getirtilmesi şüphe yok ki biraz da böyle yenilikleri öğrenebilmek isteğinin tabii bir neticesi oluyordu. Bununla beraber, aşırı yeniliklerin merkezden kollanıp yasaklandığı da olmuştur : Ahmed Celâleddin Dede'nin rivayetine göre, geçen asır sonlarında Haşim Bey yalnız bir kere Beşiktaş Mevlevihanesinde okunabilen Suznâk âyininin güftesini Yenışehirli Nazif Dede'nin şiirlerinden seçerek bestelemiş. Halbuki ötedenberi Mevlâna'nın veya Sultan Veled'in şiirlerinden seçilen manzumelerin bestelenmesi âdeti. Geleneğe uygun hareket etmeyen ve tekkesinde böyle bir âyin okunmasına izin veren Beşiktaş Mevlevihanesi şeyhi Nazif Dede'ye Konya çelebisi tarafından bir takdirname gönderilmiş, Mevlevihanelerde o âyin okunması da yasak olmuştur. Hattâ, Nazif Dede'nin murarızları, "Mesnevî-i şerif ve Divan-ı kebîr'de şiirmi kalmadı ki kendi güftelerinden âyin vücuda getiriyor," diye muâhezeeye geçmişlerdi. Mâmafih, o asırda bestelenen âyin selâmları ara-

leri halde, ileri ve çetin teknikle ve geniş estetik kadrolarıyla çalışmak zorunda kalan sonraki besteciler bir tek operayı tamamlayabilmek için aylar ve aylarca emek harcamak mecburiyetinde kalır oldular. — Doğu bestecisi statik bestekârlık kaideleri içinde her asırda hep bir derecede yorularak bestesini yazmıştır : öyle ki, meselâ XVII inci asırda yazılan "âyin," besteleri sayısının geçen asırda bestelenenlerden daha az olmasına ne sebep, ne de zaruret tasavvur olunamaz. Bu gün elde bulunan kırk kadar "âyin," bestesinin zayı olmuş üç beşyüz âyinden arta kalanlar olduklarına işte bundan dolayı da inanmalıyız. Eski asırlara ait olanların çoğunu Konya'nın meyhana getirmiş olmasını her tahmin icabettirmektedir. Araştırmalar bu zaruretlere göre derinleştirilmelidir.

sında muhtelif kimselere ait türkçe manzumeciklerin yer almış olduğu da unutulmamalıdır (1).

Değişen Çalgılar:

Bazı hususlarda geleneğe bu kadar bağlı görünen Konya Mevlevîhanesi sema'da yer alacak çalgıları artırmakta İstanbul kadar müsamahakâr kalmıştı: Meselâ, Avrupaî keman, ince sazlara olduğu kadar tekke takımına da erkenden girdi, dışardan gelen ilk yabancı çalgı oldu. Buna karşılık ta en eski geleneğin malı olan *Çenk* ile *Rebap* ve *iklîğ âyinde* çoktan görülmez oldular.

C. Fonton, 1750 de çizdiği bir *takım* resminde şu sazlara yer vermiş: çepeçevre yer minderlerine oturmuş - sağdan sola - bir rebebe, bir tanburî, ortada neyzen (sikkeli), bir miskalcı ve sol başta bir kudümzen. İstanbuldaki müşahadelere göre çizilen resmin itibarı bir tertibe yer vermemiş olduğu her şeyden anlaşılmaktadır. — Halbuki, kapanmadan az önceki Konya dergâhının takımında yalnız *keman* (Şahap bey) *Ney* (Feyzi dede), baş kudümzen (Bahâeddin Özsoy, ki aynı zamanda naî-

(1) S. N. Ergun'un aynı istifadeli kitabından (c. II, s. 405).

hân idi) yer almaktaydı. Bu günkü Konya Müzesinin musiki dolabında Kemançe, Keman, Kanun hattâ *Cûnbüş* (?), Çifterli kudümler son hatırat olarak saklıdır. Ney koleksiyonunda yedi boy Ney varsa da, bu kadari eksiktir; Konyada eksiksiz bir ney takımı bulunup sağlanamamıştır !!

Mevlevîhanenin *Sema'* meşkhanesi içerde, mutvak bölmesindedir: 1001 günlük çile devresinde meşkler burada yapıldı. Yerde baş parmak çivileri var; raksın dönme talimleri. Baş parmak aralığı çivinin başına tatbik olunarak — bu merkez noktası etrafında tekrarlanırdı. — *Sema' seddi* orta salondadır: Orta meydan dönenlere mahsustur. Çepeçevre seyirci setleri var. *Sema'hane* denilen yer işte burasıydı, ki şimdi Müze salonu olarak itina ile korunuyor. — Konya Mevlevîhanesinde «Musiki üslûbu ve tavrı» bakımından gelenek sonuna kadar iyi muhafaza olunmuş: bunu Bay Bahâeddin Özsoy'un (sabık naîthan) bize vukuf ve salahiyetle, hem de çok derinden duyarak, huşu içinde dinletmiş olduğu tarihî bir iki parçanın icrasındaki kibar, temkinli, ağırbaşlı, vecit taştan ve çok tesirli selikadan anladık; o tesirin kuvveti hiç bir zaman hayalimizden silinmiyecektir.

(Sürecek)

KONYA'DA KÜÇÜK SAN'ATLAR (*)

M. Ş. ALTAN

Sanayiın (zamanımızda) makineleşmekte gösterdiği hıza rağmen küçük san'atlar, cemiyetteki hukukî ve iktisadî cephelerle yine bir tetkik mevzuu olarak kalmakta devam ediyorlar.

Bunun saikleri sosyal yapıdadır. Makina, daha büyük sermaye ve iş hacmini ihata eylediği halde küçük san'atların bir mesele olarak hâlâ devamı, insan ihtiyaçlarının çeşitliliği dolayısıyla el işlerinden ve küçük işlerden müstağnikalamayışımızdandır.

Bu itibarla ekonomik ve hukukî müesseseler arasında küçük san'atlar adlı bir mesele şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de var olacaktır.

Bilhassa bizim gibi henüz büyük endüstri safhasına geçmemiş bulunan memleket ve muhitlerde küçük san'atlar mevzuu ve meseleleri önemlerini muhafaza etmektedirler.

Ahîlik gibi bizde bir Ortaçağ müessesini de yaşamış bulunan ve esnaflık tâbirine dahil bulunan küçük san'atların mahallî tetkikler arasında geçmişi ve bugünü bakımından araştırılması bilhassa san'at urf ve âdetleri ile iş ve sanayi hukuku yönünden faydalıdır. Bu araştırmalarla elde edilecek dokümanların san'at ve iş hayatımızın nizamlanma ve müesseleştirilmesi işlerinde epeyce ışık serpeceğini sanıyoruz.

(*) Bu yazıda ve bundan sonrakilerde görülecek sayılarla istatistik malûmatta, harpten önceki yıllarla 1940 yılındaki durum esas olarak alınmıştır,

Bu düşüncelere binaendir ki bu yazımız, Konya'daki küçük san'atlar üzerinde ileride yapılması çok arzuya değer bir iş olan esaslı ve ilmî bir etüd olmaktan ziyade bir müşahade olacak; ve daha ziyade günün durumunu mümkün olduğu kadar aksettirmeğe çalışacaktır.

Toprak durumuna göre Konya'nın arzylediği belli başlı vasıflar, daha çok ziraat ve hayvancılıktır.

Vilâyetin ekonomik yapısında bu iki vasıf veya mevzu, bel kemiğini teşkil eder.

Bu görüşü devam ettirince Konyada nasıl bir sanayi hayatının teessüs eylemiş olduğunu tahmin etmek de pek güç olmasa gerektir.

Konya vilâyeti büyük sanayi kuruluşuna ve inkişafına elverişli olabilecek tabii kuvvet ve membaların teaddut etmiş varlıklarından bu gün için uzak bulunuyor. Şu hale göre eski tarihî izler ve bu izlerin bu güne kadar gelen kalıntıları da hesaba katılırsa Konya'da mevcut sanayiın göstereceği, hususiyetin, ziraî ve hayvanî bünyeye uygun olduğu taayyün eder. Bu sanayiın bu gün yaşayan kısımları, büyük hacimli olmaktan ziyade, ancak mahallî ihtiyaçları gidermeğe yetebilecek bir genişliktedir. Bütün bunlarla vilâyet dahilinde hâkim olan sanayi hayatı daha ziyade küçük sanatlar ve el sanatları mahiyeti gösteren bir manzara arzeder.

Eski tarihî yollar üzerine düşen vilâyet arazisinin bölümleri ise Konya ve Akşehir gibi bazı merkezlerdir. Uzun asırlar bu yollar üzerinde ehemiyetli ticarî faaliyetlerin ve münakalelerin görülmesi bu kasaba ve şehirlerde sanayi faaliyet ve şubelerinin de tekâsûf ve temerkûz eylemesine sebep olmuş ve vilâyet muhitinin bu kısma taalluk eden ihtiyaçları buralarda kurulmuş ve yaşamakta bulunmuş olan sınaî faaliyet ve hayat ile karşılanmıştır. Nitekim bu gün dahi şekil ve istikamet muhafaza edildiği görülmektedir. Orta yaylanın ham maddeler bünyesinin geniş hacımlı bir çevresini teşkil eyliyen Konya dahilinde zirai ve hayvanî hayat ile müterafik ve yaylanın karakteristik cephesile uygun bir derecede top-
rak sanayiine de, kapacak nev'inden olmak üzere, rastlanılır. Bütün bu sebeplerin tesiri ile ve aslı vasıflara uygun bir mahiyette öledenberi yaşayıp gelen ve bu gün dahi zamanın icaplarına rağmen yaşamak kuvvetlerini muhafaza eden belli başlı sanatları:

1 — Demir işleri, 2 — Ağaç işleri, 3 — Deri işleri, 4 — Dokuma işleri, 5 — Yün ve kıl işleri, 6 — Yapı işleri, 7 — Toprak işleri adını alan zümrelere ayırarak mütealea edebiliriz. Bunun dışında kalan ve müteferrik ihtiyaçları karşılayan ve müştegilleri itibarile mahdutluk gösteren diğer bir kısım küçük san'atların umumî tasnif kadroları içinde nüfusun iş bölümüne göre dağılışı tablosunda görülmesi kabild olduğundan burada ayrı bir bölüm halinde tetkik ve tafsile lüzum görmedik.

Bunlar bilhassa Tuzculuk, küçük mikyasta tahmiscilik, Kundura boyacılığı, Berberlik, Garonluk, Hamamcılık, Lokantacılık, Kahvecilik, Han-

cılık gibi işlerinde san'at mahiyyetinden ziyade işçilik vasfı gösterenlerdir.

Demir işleri. — Bu kısma dahil bulunan küçük sanatlar zirai mahiyettedir. İmallerinin ekserisini ziraate, bağ ve bahçelere elverişli demir âletler teşkil eder. Konya merkezinde bu kısım küçük sanatlarla meşgul olanlar daha mütekâsıftır. Mülhakatla da demirciler bulunursa da hemen umumiyetle Halk, ihtiyacını Konya ve kısmen Akşehirden te'min eder. Bu sanatte elverişli ham demir ve saç ile demir mamulat hariçten celb olunur. Bunun büyük bir miktarı bilhassa 100000 lira sermaye ile teşekkül etmiş bulunan Kasım Kaymak ve Şürekâsı firması altındaki demir ticaret evi tarafından getirilir.

Demircilerin iş zamanları en çok altı aydır. Diğer aylarda tamirlerle uğraşırlar. (Tablo 1,2,3 bakınız). [*]

Demirci dükkânlarında çalışan çırakların yaşları 15-16, kalfaları 18-20 arasındadır. Çıraklık müddeti üç yıldır. Üç yılı başaranlar kalfa olurlar. Kalfalık müddeti beş yıldır. Bu müddeti muvaffakiyetle bitirenler ustalığa geçerler,

Yetişen kalfaların bir çoğu mevcudun mahallî ihtiyacı karşılamakta bulunmasından dolayı diğer yerlere gitmekle, Ankara'daki müessesat ve fabrikalara yerleşmektedirler.

Kazanlık (Bakır işleri). — Bu sanatta uğraşanlar, bakır tornacı ve dögmecisidirler. Torna işleriyle meşgul olan bir atölye mevcuttur. Atölyede bir buçuk beygir kuvvetinde bir motör ve bir Torna tezgâhı ile çalışılmaktadır.

Tenekecilik. — Tenekeçiler el ile çalışırlar. Yaptıkları işler, imaller tablosunda görülen nevilerdendir, Yaz

(*) Bu yazı ile ilgili tablolar sondadır.

ayları bunlar için de en fa'al mevsimdir.

Kalaycılık. — Kalaycılar senenin altı ayında kısmen köylerde çalışırlar. Kışın faaliyetleri daha ziyade kasaba ve şehirlerdedir. Bu sanatta kullanılan çırakların yaşları 7-15 arasındadır. Çıraklık ve kalfalık müddeti üçer yıldır.

Bıçakçılık. — Matbah, bağ ve bahçe işlerine ait çeşitli bıçaklar, kasatura, tüfek kundağı, namlu imal ve tamiri gibi işler bu sanatın mevzuudur. Tamir işlerinin vasatı yıllık kıymeti 2,100 liradır.

Saatçilik. — Bu işlerle meşgul olanların mevzuu saatlerin cam, zenberek vida vesaire gibi tamir işleridir. Kalfa ve çırakları yoktur. Her saatçi dükkânının senelik vasatı itibarile gayri safî iş kıymeti 1000 - 1200 lira arasındadır,

Kuyumculuk. — Konya'da bu sanat çok eskidir. Konya kuyumcularının vaktile yaptıkları altın ve gümüş SİKKE, yüzük ve küpeleri pek şöhretli ve tanınmış idi. Bu gün mevcut kuyumcular, sarraflar hesabına iş görmektedirler. Altın işlerinde kullandıkları malzeme avarı 8-22 arasındadır. İşçilik avar itibariledir. Altın bileziklerin gramından 7,5-10; gümüş küpe ve yüzüklerin gramından 4-5, gümüş bileziklerin gramından 4 kuruş işçilik ücreti alınır.

Ağaç işleri

Konya'da ağaç işlerine aid küçük sanat şubeleri marangozluk, doğramacılık, tornacılıktır. Modelcilik yalnız Bölge Sanat Okulunda gösterilmektedir. Konyada tarihî binalarda görülen oyma tezyinatından vaktile bu sanat şubesinin mevcudiyetine ait delillere şahid olunmakta ise de bu gün fa'al bir mevcudiyetleri yoktur.

Teknik kısma dahil olmıyan ağaç işlerinden de arabacılık (fayton, yük, kağı arabacılığı) kaşıkcılık, çıkırcılık, dülgerlik, kundura kalıpcılığı sanat şubeleri vardır (Tablo 1, 2, 3 bakınız). Bu sanatların işçilikleri iptidai vasıtalarladır. Ağaç işlerinde kullanılan ceviz kerestesi Şarkî Karagâç ve Ereğliden, kaplama tahtaları İstanbuldan getirilir. İşçilikte kullanılan malzemenin yıllık vasatı kıymeti 3980 lira raddesindedir. Mahallî işçiler tarafından yapılanlar ihtiyacı tamamen karşılamadığından İnegöl ve İstanbuldan da her sene sandalye ve mobilye takımları getirilmektedir. Bunların miktarları hakkında 1936 da tesbit edilen aşağıdaki rakamlar bir fikir verebilir :

100 takım mobilye	
600 »	İnegöl sandalyesi
600 »	Hezaren sandalye

Getirilen bu eşyanın vasatı kıymet tutarları 15000 liradır. Konyada zamanla değişen ev döşemelerinin halihazırdaki tarzı dolayısıyla mobilyecilik günden güne inkişaf etmektedir. Ve hemen hemen diğer küçük sanatlar yanında en refahlı bir durumdadır. İşler pazarlıkla ve sipariş üzerine yapılır.

Doğramacılık. — Çalışma tarzı elle ve iptidai şekildedir. Yalnız Konya'da dört beygir kuvvetinde İsmail Hakkı marangoz fabrikası faaliyettedir. Daha önce kurulmuş olan iki beygir kuvvetindeki dinamoşile Hacı Mehmed ve Bakkalbaş oğlu Mevlüd'ün hızar halindeki fabrikaları bugün işlemektedir. Bu san'at şubesinde vasatı yıllık hesabile 48000 lira kıymetinde 1200 metre mik'abı çam kerestesi harcanılmaktadır. İşler götürü ve gündelik olarak yapılır. Doğramacıların gezginleri ekseriyetle köylerde ve kasabalarda çalışırlar. Bunların

çalışma zamanları en çok altı ay sürer.

Arabacılık. — Fayton, yük, kağı arabaları yapılır. Muharrik kuvvetle çalışan atölyeler yoktur. Arabaların demir ve ahşap kısımları hemen tamamen aynı dükkânda hazırlanır. Yapılan arabalardan beherinin demir kısmı vasatî 200 kilo, ahşap kısmı 0,5 metre mik'abdır. Bu san'at şubesinde harcanılan kereste ve demir malzemenin vasatî kıymeti 35,000 liradır.

Kaşıkçılık. — Konyanın bu küçük san'at şubesindeki şöhreti geniştir. Çiçeklerle ve mahallî zevklerin mahsulü olan motiflerle süslenen, ata sözlerinden seçilmiş yazılarla bezenen kaşıklar ağaçtan yapılır. Kaşıklar taslak halinde Kastamoni, Akseki, Geyvenin Taraklı nahiyesile Kütahya Gedizinden getirtilir. Boyama işinde Çam sakızı, tatlı bezir yağı kullanılır. Çalışma tarzı elleştir. Çalışma mevsimleri yaz ve sonbahardır. Yıllık vasatî imalât miktarı 150 — 200 bin deste kaşıktır. Kaşıkcılığın boyanma, cilâlama ve süslenme işine münhasır olan bu küçük san'at şubesi Konyaya mahsustur. İşlenen kaşıklar mahallî ve iç pazarlarda sarfedildiği gibi Yemen'e ve Hicaza da gönderilmektedir. Yapılacak müsbet propaganda ile bu ihraç bölgelerinin Mısır, Tunus, Ceza-yir ve Fas gibi tahta kaşık istimali râğbette bulunan memleketlere kadar teşmili kabildir.

Çıkrıkçılık. — Bu sanat şubesinde yapılan işlerin yıllık vasatî kıymeti 1000 liradır. Aynı vasatî hesaplama malzeme olarak 6000 metre mik'ab kereste harcanılmaktadır. İmal olunan maddeler daha ziyade ziraîdir.

Kundura kalıpcılığı. — Bir atölyedir. Muharrik kuvveti 4,90 beygir kuvvetinde bir motördür. Atölyenin

yıllık kereste sarfiyatı 120 metre mik'abıdır. Vilâyetin ve civar vilâyetlerin kundura kalıbı ihtiyacını tamamen ve kısmen karşılamaktadır. Atölyenin imal kabiliyeti yılda 600 çift muhtelif kalıptır. Aynı atölyede mobilyeciliğe ait işlerle otomobil karoserileri de yapılmaktadır. Kundura kalıplarının vasatî maliyet fiatı 40 kuruştur.

Bütün bu ağaç işleri sanatları için Konyada harcanan çırallı çam miktarı yıllık vasatî hesaplama 2500 - 3000 metre mik'abıdır. Bunun yüzde yetmiş Bozhöyük, Tavşanlı, Çatacık fabrikaları ile Adapazarı havalisinden, yüzde otuzu Karaman ve Beyşehir ormanlarından temin edilmektedir. Gürgeç, Ceviz, Kestane, Karaağaç, İhlamur, Dişbudak kerestelerinin harcanılan yıllık vasatî miktarı 500 metre mik'abıdır. Dişbudak, meşe kısmen vilâyet ormanlarından, kısmen de Adapazarından celb ve temin olunmaktadır. Bu ihtiyaçtan mühim bir kısmını senede 2000 metre mik'ab kereste istih-saline fennî kabiliyeti tesbit olunan Beyşehir ormanları karşılayabilirse de bu miktar istih-salât ve imalâta henüz müsaade edilmediği gibi vilâyet ormanlarının amenajman ameliyesi de ikmal edilmiş değildir.

Deri İşleri

Debbağlık. — Konyada debbağlık kökleri derin ve tarihî bir sanat şubesidir. Bu san'ata mülhak diğer bir sanat şubesi olan Saraçlığın da Konya için tarihî bir hususiyeti vardır. Bu tarihî hususiyet ve ehemmiyeti bilhassa Evliya Çelebi'den şu suretle öğreniyoruz: (Evliya Çelebi seyahatnaması, C — 3. S. 18 — 19).

«Zergerleri, Külâhçıları, Hayyatları Berberleri meşhur, amma Debbağları

Milki Osmanîdeki debbağların en mahirleridir. Meram dağında bir gûna çiçek hasıl olur ki Nilgün'dur. Debbağlar anınla debgiedim [Deri debbağlamak] edip asumanî (Gök) renk gül, şeftali sarı, turuncu, kırmızı sahtiyan imâl ederler ki Arap ve Acemde maruftur.» Çelebinin bu tavsifile, Selçuklar zamanında şimdiki Sırçalı Mes-cit mahallesi yakınında büyük bir debbağhane olduğuna ve bu semtlerin debbağhanelerle dolu bulunduğuna ve beş yıl önceye gelinceye kadar bunların bakiyyelerinden dört beş imalâthane görüldüğüne göre Konyada yakın zamanlara kadar geçmiş asırların yadigârı bir san'at halinde devam edegelen debbağlık dikkate değer bir mahiyette idi. Arap ve Acem dıyârlarında büyük şöhreti olduğunu gördüğümüz bu Debbağlık san'atı takriben 1850 tarihlerine doğru gerilemeğe ve küçülmeye başlamış ve nihayet bu günkü haline gelmiştir. Bu gerilemedir ki 15 yıl önce Dabbağlık sahasında Konyada başlayan bazı teşebbüs ve hareketleri de akamete mahkûm eylemiştir. Bunlardan Eşref oğlu Hüseyin, Ethem ve Mehmet debbağhaneleri faaliyetlerini tatil eylemişlerdir.

Yalnız 1936 da en yeni teşebbüs olarak Kunduracı Kasım usta tarafından tesis edilen debbağhanenin kadrosunda iki usta üç amele çalışmaktadır. Çalışma tarzı iptidai vasıtalarla ve el ile yapılır. Bu sanat şubesinde işçilikte kullanılan malzeme sığır, koyun, keçi tiftik derileriyle palamut pelidi, çam kabuğu mazıdır. Vasatî yıllık çalışmalarından 500 taban astarı, 200 vaketa, 100 telâtin ihzar olunmaktadır. Altı ayda 800 bacak sığır, 500 bacak koyun, 400 bacak keçi, 50 bacak beygir derisi işlenmektedir. Bunların vasatî kıymetleri 3570 liradır.

Konya merkezinden başka, vilâyet dahilinde, Bozkır kazası Beyşehirin Doğanbey nahiyesinde debbağlık oldukça geniş bir sanat halindedir. Buralarda en çok sahtiyan, meşin imal edilmektedir. Konya ziraî olduğu kadar ehemmiyetli bir mevâşi memleketi bulunması hasebile bu kısım üzerinde en son usullerle yaptırılacak tedkikler neticesinde devletçe alınacak radikal tedbir ve himayelerin memleket için ehemmiyetli ve verimli bir hareket olacağından şüphe edilemez.

Kunduracılık. — Bu sanat şubesinde erkek, kadın, çocuk ayak kabıları ile çizme ve teferrüatına ait kaba ve ince işler yapılmaktadır. Geniş hacımlı kundura imalâthane ve fabrikaları yoktur. İş yerleri dükânlardır. İnce işlerle uğraşan kısımda 12 dükkân, 12 usta, 36 kalfa, 72 çırak çalışmaktadır. Terlikçilik, Yemencilik, Kunduracılık, Postalcılık, Sandalcılık kısmı da mühim bir kadro gösterir. Bu kısımla meşgul olan 150 dükkân, 150 usta, 300 kalfa ve 500 çırak vardır. Konya halkının ekserisi bilhassa ziraatle, bağ ve bahçe işleriyle uğraşanlar erkek, kadın bu kısım kunduracıların işleri olan ve daha yumuşak bulunan Mest'leri tercihan kullanırlar.

Kullanılan malzeme: İnce, kalın, kösele, meşin, sahtiyan, vaketa, rugan, vidala, glase, fantazi mesin, demir çivi, tahta çivi, bakır çividir. İnce ve kalın köselenin büyük kısmı İstanbul'dan, kısmen de İzmir, Denizli, ve Uşak'tan getirtilir. Vasatî hesaplama yıllık deri malzeme miktarı 90000 — 100000 kilodur. Kıymeti 140000 liradır. Meşin ve sahtiyan Bozkır ve Yalvaçtan gelmektedir. Yıllık vasatî harcanılan miktar 65000 — 70000 kilodur. kıymeti 71000 liradır. Vaketa Yalvaçtan ve az miktarda Bor'dan gelir.

25000 — 30000 kilodur. Kıymeti 52000 — 56000 lira arasındadır. Rugan ayak hesabıyla İstanbuldan getirtilir. Miktarı yıllık vasatı hesapla 15000 ayaktır. Kıymeti 9500 liradır. Videla İstanbuldan getirtilir. Aynı vasatı hesapla 25000 — 30000 ayaktır. Kıymeti 15000 liradır, Glase 3000 — 4000 ayak olmak üzere İstanbuldan getirtilir. Değeri 2500 liradır.

Fantazi meşin: Kısmen Gaziantep'ten getirtilir. Yıllık vasatı sarfiyatı 1000 deridir. Kıymeti 1300 liradır.

Ayakkabı imalatının satış yeri yalnız Konya değildir. Yapılan işler kazalara ve Niğde'nin Aksaray kazasına da sevkolunur. Terlik, mest, yemeni, postal ve diğer ayakkabı çeşitlerinden vasatı günlük imalat 1200 çift, vasatı yıllık imalat 400000 çifti bulur. Konyada deri üzerine iş yapan beş ticaret evi vardır. Bu sanatta çalışanların dörtte biri kendi sermayelerile, geri kalan dörtte üçü de haftalık ödeme şartıyla bu ticarethanelerden malzeme alarak işlerler. Bu kısım, bilhassa kışın, fazla imalatla bulunur.

Saraçlık — Bu sanatın da Konya'da tarihî bir kıdemi vardır. Gene Evliya

Çelebiden, Konya'nın mamur ve müzeyyen saraçhanesi olduğunu; öğreniyoruz. (C. 3. S. 18 Konya maddesi). Bugün bu işde hâkim olan makine ve Avrupa imalatı bu şubenin ehemmiyetini tedricen kaybetmesine sebep olmuştur. Konya'da, eski ehemmiyetini kaybetmekle beraber, zamanımızda yaşayan saraçlık sanatı işçilik itibariyle kaba ve ince olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. 23 saraç dükkânı kaba işlerle, 5 dükkân ince işlerle, 3 dükkân da eğer saraçlığıyla meşgul olmaktadır. Kullandıkları malzeme, manda, sığır derileri, meşin, sahtiyan, vaketa, taban astarı, kösele, sabunlu kösele (iğneli ve iğnesiz) dir. Bunlar kısmen Konya'da tedarik edilmekte kısmen de İstanbuldan getirilmektedir. Her dükkân vasatı hesapla 10-15 İstanbul egeri, otuz çift koşum yapmaktadır. Yıllık vasatı işçilik kıymeti 52000 liradır. Bu sanat şubesi 1936 danberi daha önceki yıllara nazaran iyi randıman vermektedir. Saraçlar sanatları için lâzımgelen malzemeyi aylık ve haftalık ödeme tarz ve şartıyla şahsî kiredilerle mahallî tüccarlardan almaktadırlar.

Sonu var.

MEVLEVİLER ŞEHİRİ

KONYA

Çeviren: S. SUNGUR

Yazan: Cİ. HUART

(66 inci Sayıdan Sonrası)

Tarihte Karaman beyi İbrahim bey tarafından, haksız olarak, kovulmuş ve, İbrahim beyin hezimetini üzerine tekrar ikinci Murad (1) tarafından buraya yerleştirilmiş «Kabîleler Reisi» Turgud var. Avrupalıların „DRAGOUT“, dediği meşhur Korsan Turgut, Menteşe sancağında bir Hristiyanın oğlu idi. Varsak aşireti gibi Turgut ve Türkmen aşiretlerinin yerleştiği bu bölgede bu ismin buralara yayılmış olduğunu görmekle ne kadar hayret edilse azdır. Ne olursa olsun, bahsettiğimiz kitabe ile Karaman beyinin hâkimiyeti zamanını ifade eden bir âbideye sahip oluyoruz. Bu kitabenin tarihinden beş yıl evvel 825 de, İbrahim beyin babası Mehmed bey, onu vasal tanıyan Osmanlı İmparatorluğuna isyan etmiş ve, Adalya'yı muhasara etmişti. Bir gün, hendeklerden geçerken, bir top ateşine tutuldu ve öldü. Bu haber üzerine kardeşi Musa bey derhal Konya tahtına oturdu. Merhumun oğulları İbrahim ve İshak kaçtılar; ve İkinci Sultan Murad (2) dan yardım ve himaye istediler, O, da bunlara bir Ordu verdi, bu Ordu ile Konyayı geri aldılar, ve İbrahim bey tahta geçti. Murad bunların her birine kendi kızlarını nikâhladı, bir müddet sonra İbrahim bey isyan etti. Fakat kayın ba-

bası, karısının tavassutu ile, onu affetti.

Yıldırım Bayezid zamanında tekrar isyan etti, ve metbunun tekrar affına mazhar oldu. Otuziki sene hükûmet sürdü, bu müddetin sonunda, öleceği sırada, evvelce Veliahd olarak ilân edilen oğlu İbrahim beyin Saltanat iddiasında bulunduğunu gördü. Fakat bu, bir cariyeden doğduğu için diğer kardaşları bunu muvafık bulmadılar, o kadarki memleket eşrafı, Pir Ahmed beyi tahta çıkardılar. İshak bey hasta babasını «KİRALE» ye götürdü ve oradan kaçdı; İbrahim bey bu teşebbüslerden sonra öldü.

Turgut bey kitabesinin hatırlattığı vak'alar bunlardır. Bu vak'alarda Selçuk imparatorluğunun varisleri olan mahallî küçük sülâlelerin Osman oğullarının muharip büyük imparatorluğu içinde temessül etmekten kaçınmak için yaptıkları son gayret görülmektedir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Şeyh Sadrettin - i Konevi'nin türbesi — On üçüncü asrın diğer türbe ve camileri — Lârende kapısı ve şehir sûru'nun kalıntıları.

Turgudoğlu mezarlığının bulunduğu sokakta, biraz ileride ve hemen

(1) Birinci Sultan Murad olacak. S. S.

hemen dış mahallenin sokaktan biraz yüksekte bulunan nihayetinde Şeyh Sadrettini Konevi'nin türbesi görünür. Tahta parmaklıkla kapalı küçük sütunlu bir medhal (Portique) türbenin kapısına açılıyor, ki bu kapının üstünde şu kitabe okunuyor :

«Bu mukaddes bina, içindeki türbe ve kendisinin bizzat yazıp vakfettiği kitaplarını ihtiva eden kütüphane zühdi hayatta muhakkik ve âlim ve Şeyh Mehmed bin İshak bin Mehmed radiallahüanh için yapılmıştır ki bu binayı amelleri sözlerine uygun arkadaşları arasında affülhâl olanlara tahsis etmişti ve Hak Teâlâ onlara bunu bildirmişti. Sene 673 (1274-1275).»

Burada «SOFİ» ismi verilen Acem mütesavvif filozoflarından birinin mezarını bulmuş oluyoruz. Bunlara SOFİ deniyor. Çünkü bunlar namütenahiliği daha iyi görebilmek için derviş veya keşişlerin giydikleri «SOF», kuşağtan yapılmış bir hırka giyerlerdi. Şeyh Sadrettin'in âbidesinin tarihi üçüncü Gıyaseddin Keyhusrev zamanına tısadüf eder ki bu zamanda Mogolların vasalı olan Selçuk hükümdarı Orta Asya hükümeti namına bir vergi toplayıcısından başka bir şey değildi. Bu Şeyh, Mevlevî tarikatının müessisi Celâlüddin Rumî'nin iyi dostu idi; ismi, kitabede gördüğümüz gibi, Camî'nin (نجات الانس) ündeki malûmata uygun olarak Sadrettin Mehmet bin İshak'dır ve ona yüksek fikirli manasına «ابوالمالی» «Ebül Maali» lakabı verilmiş idi. Sadrettin, meşhur heyetşinas ve filozof (نصير الدين طوسي) «Nasiruddin Tusî» ile muhabere ederdi. Kelâm'a dair kitaplar te'lif etmiştir.

Celâleddin Rumî, Sadrettinden evvel ölmüştü ve, fevklâde hörmet eseri olarak, cenazesinin defni esnasında dua okumayı ona vasiyyet etmişti. 605 senesinin 22 Cemazûlahır perşembe

gecesi (1 Kanunusani 1209) doğan Sadreddin 13 Muharrem 673 (19 Temmuz 1274) de Kamerî sene ile 68 yaşında öldü. Kitabenin kaydetmediği bu malûmatı kütüphanemdeki el yazması bir albümde buldum.

Sadreddin türbesinin önündeki küçük mescidin içerisi sâkin ve serindir. Toprak kaplar içinde eskiyince iyileşen Meram memba'larının suyu muhafaza olunuyor; üç haftalık veya bir aylık destideki sudan (Su) içiyoruz. Bu su, dura dura tamamen durgun ve saf bir hâle gelmiştir. Memba'dan çıktığı zaman muallakda olarak ihtiva ettiği kireçli maddelerden kurtulmuştur.

Vaktiyle bir «STELE = dikili taş», olup bu gün sadece bir «DALLE = Kaldırım taşı», vazifesini gören bir taş üzerinde Yunan lisanı ile yazılmış olup imparator ANTONİN namına Senato'nun Konya halkına bir emirnamesinin parçası okunuyor :

H B O Y A H K A T O Δ H M C
E T E I M H N E N
T A N T O N I O N T P A N N O
O Y E P I T A N O N A P X F O Δ A I
Θ E N N E B A N T
N A N T A
X E N A N T A

Selçukîler hakkında bazı tarihi vesikalar bulmak ümidiyle kütüphanenin kataloguna baktık, Kelâm ve Tasavvufa ait eserlerden başka bir şey yok.

Bu serin sığınağı terkedelim ve günün sıcaklığına dönelim :

Ovada görülen, tuğladan yapılmış ve epey zamandanberi harap vaziyette olan ve ekserisinde kitabe bulunmayan türbeler arasında yalnız bir tanesi, Şahabeddin Ömer-el-Hüseynî-

ninki nazar-ı dikkatimizi çekmiştir ki bunun tarihi onüçüncü asra çıkar ve civarda, şurada burada dağınık olarak bulunan ve birbirine çok benzeyen bu çeşit diğer âbidelerin de aynı devre ait olduğunu isbat eder. Kapının üstünde şu aşağıdaki arapça kitabe okunuyor :

«Bu kubbe huzur-u İlâhîde fakir (Allah onu yüceltsin) Şahabeddin Ömer bin Hüseyin bin Ammeddivan (Muhammed aleyhisselâm hakkı için Allah onu ruz mahşerde güzîdeler arasına koysun) un mezarıdır Fî 1 Muharrem 663 (24 Teşrinievvel 1264).»

Bu âbide üzerinde o zaman saltanat süren hükümdarın ismi yoktur. Fakat, her türlü benzeyişlere göre, bu tarih İkinci İzzettin Keykâvüs'ün uzun zaman Konya tahtı için mücadele eden ve nihayet Mogolların himayesi sayesinde yerine geçen dördüncü Rükneddin Kılıç Aslan olacak-tır.

Şehrin doğu güney tarafında bulunan ve hiç hissetmeden vardığımız Lârende kapısı, isminin de gösterdiği gibi, hâlâ aynı ismi muhafaza eden şehrin, yani Lârende'nin, yolu üzerinde bulunuyor. Fakat bu şehre umumiyetle hükümet merkezinde Selçukîlerin yerine geçmeğe teşebbüs eden Karaman hanedanının ismi olan «Karaman», da denilir. Bu kapı, bu son otuz sene zarfında hemen kâmil harab edilmiş olan eski kalelerin ayakta duran yegâne izidir; ve hâlâ çok acıklı bir haldedir. Kapı bile kalmamış, ancak Jambage = direklerin kalıntısından, kapının varlığı farkedilebiliyor.

Solda, kulenin, süsleri koparılmış ve taş yığınları halinde duran şekilsiz bir kaç izi görülüyor. Bununla beraber bu yıkık kulelerden biri üzerinde

evvelce kale duvar köşelerinde resmedildiğini gördüğümüz iki Balık'la müzeyyen binanın tarihi farkolunuyor.

Bu tarih, Konya ve Sivas kalelerinin inşa edildikleri sene olan hicri 618 (1221) dir. İbni Bibi, bu mevzu hakkında bize mühim tafsilat nakletmiştir, ki HOUTSMA'nın neşrettiği metne göre, bu tafsilatı terceme ediyoruz :

«Alâeddin Keykubad, kendi hazinesinden, şehrin dört kapısını ve bir çok mühim kuleler yaptırdı. Yapılan şeylerin bir kısmı, her biri kendi parasiyle bu masrafa iştirak etmiş olan Türkmen aşiretlerinin beylerine isnad olunur. Duvarlar beyaz mermerden yapılmış mahkûkât ve heykellerle süslendi. Üzerine Kur'an sureleri, Peygamberin meşhur hadisleri, ve Firdevsî'nin acemce olan meşhur destanı manzumesi ve Apophtegmes = meşhur kıt'aları yazıldı. Duvarın inşası bittikten sonra Hükümdar burasını gözden geçirdi, beğendi ve kulelerin kapılarına altın harflerle yazılmış olan kendi ismi ve lâkabı gibi, sadakatlerinin büyüklüğü asırlarca muhafaza edilmek üzere, beylerin isimlerinin de kulelerin üzerine yazılmasını emretti.»

Zamanın hörmet ettiği şeyi, insanların ihmâl ve budalalıkları mahvetmiştir. Şimdi Keykubad'a tâbi olan beylerin sadakatlerinin hiç izleri yok. İbni Bibi'nin bahsettiği beyaz mermerden yapılmış mahkûkât ve heykeller daha bir kaç sene evvel seyahatların gördükleri bir alay eski Konya âbideleridir. Bütün bunlar kaybolmuştur.

Lârende kapısının karşısında, şehrin dış mahallesinin başlangıcında, cümle kapısı ile minaresinden başka bir şey kalmamış olan harap bir cami

var. Bu cümle kapısı üzerindeki kitabenin harfleri o kadar birbirine girift ki bu kitabeyi okumamız mümkün olmadı. Cümle kapısının içine yapılmış çeşme üzerine konmuş dâirevî Cartouche = kitabe çerçivesi içinde ve medhale bakarken sağ tarafta, İnce Minare camisinin mimarı olan Kâlus bin Abdullah (1) ismini bulduk. Bu boş cümle kapısının arkasında ve yine Lârende yolu üzerinde Sâhib-Atâ'nın türbesi var. Kapının üzerine konmuş olan ve ancak son satırlarını okuyabildiğimiz kitabe bu binanın üçüncü Gıyaseddin Keyhusrev'in veziri Fahreddin Ali tarafından yapıldığını ifade ediyor. Bu sırada Halk tarafından verilmiş olan Sâhib - Ata invanı Fahreddin Ali'ye mahsus bir "Sobriquet = invan,, olmasın? Âtîfet sahibi vezir demek olan Sâhib - Atâ tabiri bu adamın hayırseverliğine bir imâ ifade etmiş olmasın? Bu nokta henüz esrar perdesi altındadır. Ne olursa olsun, bu kitabenin tercemesi şudur:

«ALLAH BANA KÂFİDİR !»

«Bu bina sultanül muhteşem zıllullahi filâlem Gıyasüddünya veddin elgalib Keyhusrev (üçüncü) bin Kılıç Arslan (dördüncü) bürhan emirülmü'minin halledallahü milke zamanında çok lutufkâr olan Allahın mağfiretini dileyen abdi zâif Ali bin elhaç Eubekir (Allah.... kabuletsin) tarafından 668 (1269 - 1270) senesinde yapıldı.»

Bu Türbenin içerisi tasavvur edilebilecek derecede Acem tarzını hatırlatan bir çok muhteşem tezyinatı ihtiva etmektedir. Burada bir çok sa-

lonlar var. Ortadaki salon mavi ve yeşil renkli Çinilerle süslü ve yine çini parmaklıklı bir pencere ile süslüdür. Salonun kubbesi de çok süslüdür. Ve bu kubbede; penceredeki aynı zevki veren çinilerle örtülü ojival tarzda bir kemer görülmektedir. Türbenin ortasında bulunan mezar üzerinde şu aşağıda ki kitabeyi okuya bildik:

«.... Sahibül muhteşem Fahrettin Ali bin el Hüseyin nevverallahü mer-kade fî evahiri Şevval sene 684.»

Bu tarih 1285 senesi Kânun evvelinin son haftasına tekabül eder. ohalde Fahreddin Ali'nin mezarını yaptırdığı zamanla öldüğü zaman arasında takriben onaltı sene var. Üçüncü Keyhusrev de üç sene evvel ölmüştü. O zaman ikinci İzzeddin Keykavüsün oğlu ve dört sene hükümdarlık yapan son Selçuk hükümdarı üçüncü Keykubadın pederi olup Kostantin ismiyle İstanbul'da vaftiz edilen Melik Fera-mez'in kardeşi Gıyaseddin Mes'ud hükümet şürüyordu.

Şehre girerken tepeden biraz uzak ve hâlâ meskûn bir sokağın içinde bu gün harap bir vaziyette bulunan ve 1242 senesinde ikinci Gıyasettin Keyhusrev zamanında yapmış olan Sırçalı Medrese var. Bunun yalnız cümle kapısı şayanı dikkattir: Bu kapı Arap mimarî tarzının sevimli bir nümunesidir: Ve aşağıdaki arapça kitabe ile süslenmiştir:

«BİNAYI SULTANİ»

«Bu mukaddes medresenin binası Sultanül a'zam zılludllahi filâem (a-

lem) elislâm velmüslimin elgalib Keyhusrev bin Keykubad kasım emirülmü'minin zamanında elabdülmuh-tac ilâ rahmeti Rabbih Bedrebdin ... Salih (I) (Allah ona yardımında devam etsin) tarafından yapıldı o Ebu Hanîfe mezhebi Kadı'ları için bu DÎNÎ binayı yaptı (Allah ondan razı olsun) ve onlara (SARF) sene 640 (1242-1243)»

Şehrin dahilinde, İstanbul'daki Aya-sofya camisinin ismiyle tanınan, bir türbeye (2) tesadüf edilir. Bu ismin

(1) Muslih . S.S.

(2) Türbe değil, Dârülhuffaz dır. S.S.

nereden geldiğini bilmiyorum. Bu bina onbeşinci asır başlangıcına aittir. Ve Alâeddin İakabını taşıyan Karaman âilesinin bir Prensi olan Mehmet bey tarafından yaptırılmıştır. İşte cümle kapısının üzerindeki kitabenin tercemesi:

Bu buk'a (dini bina) sultan Mehmet bin Alâeddin halledallahü milke zamanında hayır sever, namuslu Mehmet bin elhac Hasbek el Hatıybî (Allah makamını yükseltsin) tarafından yaptırıldı. Ve Kur'an hâfızları için bu yeri yaptırdı. Sene 841 (1241).

SÖZ DERLEME DERGİSİ

VE

K O N Y A

Sayın B. Muhlis Koner'e saygılarımla

KAZIM DİLCİMEN

III

«Barı» çubuk ve bağ çubuğu anlamıdır. «Balavuz» asma filizi, üzüm çubuklarının taze sürgünü «Balarıt ve Balart» taze incir, «Baladız» ağaç filizi, sürgün, fışkın, asma kökünden süren mızır filiz «Balarız»da yine asma kökünden çıkan filiz, «Burç» ağaç sürgünü, filiz, «Burza» ağaç fidanı demektir. Şu halde «Bar» kelimesinde bir topluluk ve üreme mevcut iken bundan tazelik ve uzanmak yani devam etmek anlamı da doğmuştur. Bizim parmak dediğimiz kelimenin aslında barmak olduğunu bildiğimize göre o da elimizden tıpkı ağaçtan süren filiz ve çubuklara benzer olarak uzun olduğu için bu adı almıştır.

«Baran» çift demirinin izi «Barana» fasulye sırgı «Baranı» dalları tutturmağa yarıyan asma sırgı «Bardan» saman taşımak için yapılan büyük çuval «Bardıç» fırın süpürgesi; (çünkü uzun bir sapı vardır) «Bardır» oyluk, but.

O halde bacağımızın ayaktan sonra yukarı doğru dize kadar uzanan kısmına verdiğimiz (baldır) adı da bu kökten üremiştir.

Küçük nesneler, birler, birbirine bağdaşırsa kuvvetli ve birbirinden zorlukla ayrılır bir peklik ve bir kuvvetlilik teşkil ederler. İttihattan kuvvet doğar. Öyle ise (bek, Berk)te aynı kökten gelmiştir.

Bizim artık (bey) haline soktuğumuz, eski harflerle yazılan şekili ve bazımızın talâffuzu ile (beğ, beg ve bek), birzamanlar (bik, bâk) suretinde de yazılan ve (bay) (*) bay biçiminde söylenen ve yazılan, bu kelime de «aslı, nesli devam etmiş» anlamıdır, binaenaleyh asıl ve kavî şahıslara verilmiş bir ad'dır.

«Bar» sözü bir mevcudiyeti bir topluluğu ifade ediyordu, işte

(*) - Çağatay lügati s. 210. Bu kısımda (b) harfi yerine (f) harfinin kullanılması işini bir az sonra açıklayacağız.

bunun içindir ki suların toplandığı yerler, su gibi mayileri, toplulukları içine alıp yayılmasına mani olan nesneler, kaplar da bu kökten alınmış sözlerle ifade edilmiştir. «Bardak» testi demektir (Abu Hayyan, Kavaid-ül külliye bizapt-ül-Lûgat-it- Türkiye s. 64, Çağatay Lügati s. 67, Kamusu Türkî eserlerinde işaret edildiği gibi) «Balcı» testi, «Far» çamaşır kazanı («B,, harfi yerine «F,, harfi de kullanılabilir, bu umumî bir dil kaidesidir meselâ, Fındık; arapçada «Bunduk» ve bazı milletlerde de Punduk suretinde söylenir)

Kemal; güçlülüğü, kuvvetliliği dolayısıyla korkunçluğu ifade ettiği gibi kemalin akabinde bir yıpranma, eskime ve ihtiyarlama da mevcut olduğu için bunların ifadesine yarıyan sözlerimizin bir kısmı (Bar) kökünden doğar:

«Balarmak» büyüüp yetişmek kanlı canlı olmak. «Baymak» zengin olmak, neşvü nema bulmak, gürbüzleşmek («R» harfi önce «ğ» sonra da «y» harfine dönmüş), «Baz» gösterişli, güçlü kuvvetli. («R» harfi «Z» ve «Y» harfleriyle yer değiştirebilir: Semirmek'ten semiz, üşümek, donmak anlamına gelen bıymaktan buz, eski şekli azak olan ayak kelimeleri hep böyle değişikliklerle meydana gelmiştir. Buardaki konuşmamızla pek ilgisi olmasa da (Baz) sözünden meydana gelmiş bazı diğer sazlerimizi burada bahsetmeden geçemiyenğim bu keli-

menin bir anlamı da (sulh) yani (barış)tır.

Abu Hayyan s. 30, Abu Hayyan fihrist veya tercemesinde eklenen bilgiye göre W. Radloff'un 4 ciltlik bir eserinin 1911 de neşredilmiş olan 4-üncü cildinin 1541-nci sayfasında da bu anlam ve biçimde mevcuttur ayrıca kelimenin eski türkçe olduğu gösterilmiştir. Bazlaştı: barıştı, sulhetti s. 30 münakaşa ve münazaa mevzuu olan herhangi bir şeyden feragat edersek (vazgeçersek) elbette barışılmış olur. Öyle ise (vaz geçmek) sözümüzün kökü olan (vaz) kelimesinin aslında (baz) olduğu anlaşıyor. Ve kavga etmemek, yol vermek, müsaade etmek için alınan (baç, baj) kelimesinin kökü de budur. Ancak sulh ve barış zamanında, kavga etmeden sükûn içinde alış veriş olabilir (bazara) aynı eserde bunun için (Pazar yeri) diye gösterilmiştir. (Bu kelimenin gün ismi ve pazar yeri anlamları başka milletlere de geçmiştir).

Kuvvetin fazlalığı korkunç olmayı intaç edebileceği gibi kötü huyları da doğurabilir:

«Barkıt» - çocukları korkutmak için söylenen hayalî şey, öcü, umacı, yabani, vahşi, sırtlan ve ekinleri kuşlardan kurtarmak için yapılan korkuluk. «Barşa» - kavgacı. «Bars» adını hepimizin bildiği ve bazı Türkler tarafından ad olarak alınan Kaplan cinsinden bir hayvan (Bu kelimeyi bars ve-

ya pars halinde eski, yeni bütün lügat ve kamuslarımızda görürüz)

«Bar» kelimesi yine korkunç vahşi ve uzun bir hayean olduğu için yılan anlamına farsçaya (Mâr) şeklinde geçmiş olabilir. Türkçedeki (Bar) kelimesinin izlerini farsçanın (cuyubar ve susmar) kelimelerinde de görüyoruz, (cuy) türkcede (su) anlamına kullanılırdı, farsçada su karşılığının (ab) olduğunu hepimiz biliriz, su kelimesinin altında (y) harfinin mevcudiyetini isim tamlamasında buluruz (sunun değil suyun ısınması) deriz. Maverâünnehirde (çu) adında bir ırmak vardır, (cuy) şeklinde de söylenebilir, ırmak anlamına gelen (çay) da aynı köktendir, (cuyubar)ın anlamı (akar su)dur, akarlık ve topluluk (bar) sözünde mündemiçtir.

Farsların, kertenkele ve keler için kullanacak kelimeleri yok değildir fakat (susmar) sözünü de kullanmışlardır, kelimeyi tahlil edersek - burada kaydı ihtiyatla sözünü eklemek lüzumunu duyuyoruz - harap olmuş (Sus) şehrine mahsus yılan anlamına gelir. Şu gibi akan ve uzanan bu hayvanların farsçada kullanılması, onların Türklerle çok ve uzun temasları neticesi olacaktır.

Farsçada kullanılan Türkçe kelimeler için Muhakeme-tül-Lügateyn tercümesinin sonuna eklenen lügatçe ile Türk Tarih Kurumu'nun Liseler için ilk bastırıldığı

(Tarih I) kitabındaki (İran) kısmına bakılabilir.

Allah, Kemâlin son noktasıdır. Derleme Dergisinde «Baray» ezelî, «Baran» yüksek, ulu, «Bayat» Allah, Tanrı, devletli anlamıdır.

«Barı» ve «Berî», Çagatay Lügatinin 68 ve 74 üncü sayfalarında, hep, cümle, kamu, hepsi anlamıdır. Arapça Allah anlamına kullanılan, BARÎ sözünün de bilemediğimiz bir yoldan arapçaya geçmiş Türkçe bir kelime olması muhtemeldir. Anbar'daki (bar) da türkçeden geçmiş olabilir. Burada kelimemizin topluluk ve topluluğu içine alan kap anlamında da kullanıldığını hatırlatalım. «Bardan» - büyük zenbil ki anbar makamında kullanılır (Çagatay Lügati s.67) buradaki (dan); buhurdan, gülabdan sözlerinde de kullandığımız farsça bir ek olmalıdır.

Her kemâlin bir zevâlî vardır: Farımak; ihtiyarlamak, sönmek demektir.

«Bar» sözündeki (a) harfi (u) sesine çevrilir ise burularak uzanmak ve ihtiyarlamak anlamlarını daha güzel ifade ediyor.

Burgaç, Burkaç; Burlağan, Burulgan, Bururgan sözleri hep (girdab)ı anlatır. Girdap, suyun döne döne aşağıya doğru uzanması, dibe doğru girmesi gibi bir anlamı vardır.

Burgaç'ın diğer anlamları da saç örgüsü, dolaşık, çapraşık, ıgri

büğüdür, aynı kelime Bafrada burularak büyümüş olduğu için kesilmesi güç olan ağaç anlamına kullanılır. Görüldüğü üzere bu kelimenin anlamlarında hep burularak olmuş bir uzanma, bir büyüme, bir olma vardır.

«Buruk ve Burulgan» sözleri de (hortum) anlamını veriyor ki o da rüzgârın burula burula dönerek, yerdeki tozu toprağı, suyu sömürüp havaya çıkarmasını ifade eder. Aşağıdan yukarıya bir uzanma olduğu gözle de görülür.

«Burkaçlamak» bir şeyi yıka-dıktan sonra elde (çamaşır burularak) kuvvetle sıkmak demektir. (ki bu takdirde suyu sıkılan çamaşırın kurutulması kolaylaşır) İşte bunun için «Buruç» «Buruş» meyva kurusunu «Buruk»ta incirin az kurumuşunu ifade eder. Öyle ise bizim ihtiyarlara söylenildiğini bildiğimiz (moruk) kelimesi de bu kökten gelmiş olacaktır, ihtiyar demektir, o da artık kurumuş, suyu çekilmiş, hayatıyeti azalmış demektir. Bu sözde bir hakaret kokusu da sezildiği için hiç bir zaman bu kelimeyi sevdiğimiz hürmet ettiğimiz ihtiyarlara söylemez ve söyletmek istemeyiz.

«Bab» acinî, el ile vey başka bir şeyle dokunulursa uzanabilir, yapışkan ve petegin deliklerinden başka bir ifade ile - bab hücreciklerinin topluluğundan sızdırılmış, akar, lüzucî bir nesnedir.

Bu sözden (balçık) kelimesi üremiştir, zira balçık ta yapışkan

çamur, lüzucî, sulu toprak parçasıdır.

Balçık, bataklık veya su toplanmalarında oynamayı ifade eden (Balgımak) tan ışık, ışık oynaması da anlatılmıştır.

«Balkımak» ziya parlamak, şimşek çakmak, su halkalanmak, dalgalanmak. «Balkır» parıltı, şimşek, «Baldız ve Balkız» şimşek, «Balk» gece açık havada ufkun herhangi bir cihetinde görünen parıltı, şimşek çakmak ve bunlardan, çok güzel [insan] anlamına «Balkı» kelimesi çıkmıştır.

Bütün bu kelimelerin (Bar) sözü ile ilgisini en iyi ifade eden (Balık) kelimesidir.

Kaşgarlı'nın Divanı Lügat-it-Türk'üne göre Balık: çamur, balık, kale ve şehir anlamıdır(*). Her toplu ve kuvvetli şeyin eczaiferdiesi birbirinden güç ayrılır onun içindir ki baldan bir parça alınırken uzar ve yapışkan bir hal alır, çamur da onun gibidir. Balık denilen su hayvanı da su içinde daima zikzak oyunlar yapan şimşek gibi uzanıp kaçan, ekserisi ince uzun olan bir hayvandır, üstelik üzeri ekseriya pullarla örtülü olduğu için parlıyan bir mahlûktur. Kale ve şehir ise ekseriya etrafı surlarla-çitlerle-muhafazalı; her hangi muhtemel bir tehlikeye karşı barınılacak bir yer halindedir. Bunun için (Balık) (Belh) de şehir anlamına gelir.

(*) - Bay Bars, Toban - Bay Hüseyin Baykara; adları gibi..

Bizim (var) diye söylediğimiz kelimenin aslında (bar) olduğunu biliyoruz, bunu bugün bile bizden başka bütün Türkler böyle kullanırlar.

Derleme Dergisinde «Bah» sözünün tasdik ve teyit anlattığı da yazılıdır. Var yani bar'ın bir topluluk, devamlılık dolayısıyla mevcudiyet ifade etmekte olduğunu yukarıda gösterdiğimiz sözlerle ifade ettik. O halde bugün (var) kelimesinin sıfat gibi görünmesi onun ötedenberi bu halde kullanıldığını ifade etmez. İnsanların ilk konuştuğu sıralarda sözlerinin yalnız maddî şeyler olabileceğini düşünürsek (var) sözünün de önce (bar) ile ifade edilerek (topludur, devam ediyor) gibi anlamlardan git gide yalnız (mevcut) ifade eden bir sözümüz halinde kaldığını söyleyebiliriz [*]

Bu makalede ileri sürdüğümüz her fikri daha iyi izah ve ısbat edebilecek daha birçok kelimeyi Derleme Dergisi ve diğer kaynaklardan çıkarıp burada arzedeceğiz, fakat maksadımız daha fazla «Derleme Dergisi» nin önemini açığa vurmak, bu münasebetle bir kelimedenden bir çok kelimelerin üreyebildiğini bunların bize; türkçenin kökenini bulmakta yardımcı

(*) D L T. tercümesi cilt 1 s. 379

(*) - Var kelimesi, okurlara (yok) kelimesini de hatırlatabilir "yok kelimesi de mi bu yollardan geçmiştir?", gibi bir düşünceye veya soruya sebep olabilir. Yok sözünün geçirdiği yolları Samsunda çıkan (19 Mayıs) dergisinin 64 üncü sayısında neşredilmek üzere diğer bir makalemiz intişar edecektir.

dokunacağını ve bu üremelerin en çok «Derleme Dergisi»nde bulunabileceğini göstermektir.

Kelime, üreme ve istikaklarının şaşırtıcı ve insanı yanlış yollara sevkedeceğini de bilmez değiliz. Lâkin biz bulduklarımıza inanacak kadar kelimelerin gerek söyleniş gerek anlamları üzerinde sık dokuyup ince eleyerek meşgul olduğumuza güvenerek bu yazıyı yazmak cesaretinde bulunduk.

Türk Dili ile uğraşacaklara cidden çok faydası dokunacağına inandığımız, bu değerli derginin meydana gelmesinde Konya'nın ve Konyalıların üçüncü derecede bir mevki alması - bazı mülahazalar nazarı itibara alınır - haddi zatında birinci derecede bir mevki almış olduğu teslim edilir sanırım.

Bu, hal Konyalıların ilme bir değer verdiğini, cemiyetin müşterek gayretinde, ön safta bulunduğunu, derleme işlerinde derliyenlerin çok emek ve gayret sarfedip hiç bıkmadıklarını, muhitin hakikaten öz Türklerle dolu olduğunu ifade eder.

Bu muhteşem Türk Dili âbidesinde Konyanın yüksek mevkiini görmek bize pek büyük bir zevk vermektedir.

İşte bu zevki Sayın Konyalılarla paylaşmak için bu küçük makaleyi yazdık.

Samsun 2 - VII 1943

KADI ABDURRAHMAN PAŞA

Hayatı ve İcratı

MUZAFFER ERDOĞAN

Tarih ilmile uğraşan bazı zevatca Osmanlı devleti ricali arasında Karamanlı Mehmed, Nevşehirli İbrahim ve Köprülü Mehmed Paşalar gibi devrin erkânı olarak tanınan ve Konya tarihinde İbradılı valilerin (1) ilki bulunan Kadı Abdurrahman Paşanın hususî hayatı kadar resmî hayatı da başlı başına bir araştırma ve inceleme konusudur. Bunun gibi onun Konyada bir kaç yıllık ara ile süren kadılık ve valiliği de hemen hemen aynı derecede önemli bulunmaktadır. Biz burada belli başlı Osmanlı tarihlerinde gördüğümüz kayıtlarla bazı arşiv belgelerine ve yakın zamana gelinceye kadar çoğalan torunlarından bazı kişilerin yazılı demeçlerine dayanarak onun hayat ve faaliyetlerine dair bir kaç söz söylemek ve böylece hakkında ilgililere ufak bir fikir vermek istiyoruz :

Mahmut II nin fermanı ve bir çok veraset senetleriyle müeyyed bulunan bir silsilenameye göre Kadı Abdurrahman Paşanın mensub olduğu aile,

(1) — Konya tarihinde İbradılı valiler üç tanedir : Bunlardan birincisi Kadı Abdurrahman Paşa, ikincisi bunun büyük kızı Nefise hanım'ın oğlu olan Süruri Paşa, üçüncüsü ise bir aralık Damat Ferit kabinesinde Dahiliye nazırlığını yapan Cemal beydir.

esaslı ve köklü bir menşee dayanmakta ve eski bir Türk soyuna bağlı bulunduğunu göstermektedir. (2) Yavuz Selim Mısır seferine çıktığı zaman Türkistan yöresinden göç ederek Musul yakınında bulunan Minkar köyünde muvakkat bir zaman için yerleşen bir Türk büyüğü ile ilgilenmişti. İşte onunla birlikte Mısır seferine iştirâk etmiş olan bu zat, konumuzu teşkil eden Kadı Abdurrahman Paşanın bizce bilinen en eski ve en büyük atasıdır. Mezkûr sefer sırasında gösterdiği yararlıktan ötürü padişah yönünden kendisiyle çevresindeki adamlara Teke sancağı dahilinde yaylak ve kışlak verilmişti. O; havasının ve suyunun güzellik ve iyiliğini ve yerinin özelliğini düşünerek mezkûr sancak dahilinde bulunan İbradı (3) adile tanınan bir küçük bölgeyi daimî yurt

(2) — Konyada ve Antalyada uzun zaman Adliye işlerinde çalışan Halil Edib'in ifadelerine göre bu silsilename İstanbul Şer'iye Mahkemesinden alınmıştır. Ayrıca 1337 yılında Konya Şer'iye Mahkemesinden alınan iki veraset senedinin aslı dahi oradadır. Mahmud II nin yarlığının bir örneği Halil Edibdedir.

(3) — İbradı, bugün Antalyaya bağlı olan Akseki kazasına tâbi bir nahiye merkezi olup Manavgat ırmağının batısında ve ona dökülen bir büyük derenin üstünde bulunmaktadır.

edinmişti. Bunun Oruç Ali, Minkarî Ömer, Zekeriya Bayram ve Fındık Kadı Mehmed efendi adlarında olmak üzere dört oğlu vardı. Bunlardan Minkarî Ömer'in ahfadı İstanbul'da, Zekeriya Bayram'ın ahfadı İzmirde ve Fındık Kadı Mehmed efendinininki ise Akşehirde yerleşmişlerdi. (4) İçlerinden üçüncüsü ve dördüncüsü olan Zekeriya Bayram ve Fındık Kadı Mehmed efendilerden türeyen âilelerden şimdilik vazgeçilirse Minkarî Ömer efendi ile Oruç Ali efendi ahfadı arasında hakikaten mühim denecek derecede tarihi şahsiyetlere rastlanıldığını söylemek gerektir. Ezcümle Minkarî Ömer efendi ahfadı arasında Şeyhülislâm Minkarî Zade Yahya efendiyi (5) ve Oruç Ali efendi ahfadı arasından ise konumuzu teşkil eden Konya vâlisi Kadı Abdurrahman Paşayı ve bunun büyük kızının oğlu olan yine Konya valisi Sürurî Paşayı unutmak hiç bir zaman doğru olamaz. (6)

Yukarıda söylediğimiz gibi bir kaç yıl süren bir ara ile Konya'da bir birini müteakip kadılık ve vâilikte bulunan Abdurrahman Paşa İbradîda 1160 (milâdî 1747) tarihlerine doğru

(4) — Kadı Abdurrahman paşanın ahfadından olan Halil Edib'in yazılı bildirimlerine bakılırsa babası ve amcaları, İstanbul'da, İzmir ve Akşehirde yerleşen bu akrabalarla muhabere ederlerdi. İzmirde Hamdi ve Rüşdü beyler bunların hafidleri bulunuyordu.

(5) — Şeyhülislâm Yahya efendinin babası olan mevaliden Ömer efendiye "Minkarî, denilmesi, yukarıda arzettiğimiz gibi, babalarının bir müddet "Minkarî, köyünde oturmalarından ileri gelmiştir. Cevdet tarihinde görüldüğü gibi Kadı Abdurrahman Paşa Minkarî hafidi değildir. Şeyhülislâm Minkarî Zade Yahya efendinin babası Ömer efendi, Kadı Abdurrahman paşanın üçüncü dedesi olan Oruç Ali efendinin kardeşidir.

(6) — Bir rivayete göre Sürurî Paşa, Kadı Abdurrahman paşanın Çerkes karısından doğan Nefise Hanım'ın oğludur.

dünyaya gelmiştir. (7) Babası müderris Mehmed efendi namile maruf olup aynı zamanda "Büyük Şeyh," lakabı ile de tanınmıştı. (8) Mehmed efendinin babası Hacı Ali efendi ve onun babası ise Osman efendi ve nihayet bu sonuncusunun babası da evvelce adını zikrettiğimiz Oruç Ali efendidir. Kadı Abdurrahman Paşanın anasının halayık olduğu söylenmekte ise de adının ne olduğunu bugün için kesin olarak bilmiyoruz. (9) Onun anası hakkında olduğu gibi karısı ve çocukları hakkındaki bilgilerimiz de maalesef tam sayılamaz. Bununla beraber bu sonunculara dair olan malûmatımız berikinden daha fazlacadır. Fazlı Necip beyin vaktile neşrettiği bir eserle ahfadından olan Halil Edib'in bize bildirmek lûtfunda bulunduğu malûmata göre karısının iki tane olduğuna hükmetmek icabeder. Henüz tahsilde bulunduğu sıralarda yâni aşağı yukarı 17 yahut 18 yaşlarında iken evlendirilen Kadı paşanın on dört veya on beş yaşlarındaki bu ilk zevce-

(7) — Cevdet Paşa, yazdığı büyük tarihinde Kadı Abdurrahman paşayı Alâiyeli (Alanyalı) olarak gösterir. Mehmed Süreyya bey dahi "sicilli Osmani," de (c. 3, s. 32) aynı fikre iştirak eder. Onun Alâiyeli olarak gösterilmesi doğru değildir. Filhakika eskiden sancakları olmak itibarıyla İbradîlulara Alâiyeli denildiğinden Cevdet Paşa dahi bu fikre kapılmış ve onu Alâiyeli olarak göstermiştir.

(8) — Kadı Abdurrahman paşanın babası olan büyük Şeyh Mehmed efendinin hafidleri miktarca bugün iki yüzü geçmektedir.

(9) — İbradîlı "Haşim oğlu," ünvanlı bir kimseye adamakıllı bir dayak atan Kadı Abdurrahman Paşa, onu çul ve çuvalara sarılı bir halde nasıl evine yolladığını şu suretle ifade etmektedir :

*Halayık oğlu islâm yerli yerince
Haşim oğlun dövdüm karını doyunca
Karaçula sardım boylu boyunca*

sinin adı Cenân hanımdı. (10) Bu kadının zengin bir âilenin yegâne varisi bulunması dolayısıyla babasını genç yaşında kaybeden ve bu itibarla amcası Ali efendinin himayesi altında tahsilini zorlukla tamamlayan Kadı Abdurrahman Paşanın maddî ve manevî hayatı üzerinde oldukça büyük bir tesir ve nüfuz icra eylediğine ilk nazarda ve kuvvetli bir ihtimalle hükmedilebilir. Fazlı Necip beyin ifadelere göre bir baba şefkati ile yeğeni ni himâye eden ve âzamî bir gayret ve itina ile onun tahsil ve terbiyesine himmet eyleyen bu zat, Kadı Abdurrahman paşa için sağ kaldığı müddetce büyük bir saygı ve sevgi ile tebeil edilmişti. (11) Onun adını yukarıda zikrettiğimiz bu ilk karısından çocuğu olup olmadığını, şayet olduysa adlarının ne idüğünü bugün için kesin olarak bilmiyoruz. (12) Ahfadından olan Halil Edib'in bize verdiği malûmata göre Kadı Abdurrahman Paşanın "Havva," adını taşıyan başka bir karısının daha mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Aslen Kafkasya havalisinden geldiği ve bu itibarla Abaza olduğu söylenen bu kadının güzelliği nisbetinde cesaret, metanet ve hattâ hüsnü ahlak ve fazileti ile ün kazandığına ve bu uğurda bir çok fedakârlıklar ve hattâ kahramanlıklar gösterdiğine kesin olarak bakmak gerektir. Kadı Abdurrahman Paşanın ölümünden sonra kendisini zorla Antalyaya götüren ve orada cebrî olarak zevce edinmek

(10) — Fazlı Necip, dehşetler içinde, Selânik, Yeniasır matbaası, 1325 C. 1 S. 42

(11) — Fazlı Necip, dehşetler içinde C. 1, S. 10

(12) — Her ne kadar Kadı Abdurrahman paşanın Zübeyde ve Nefise adlarını taşıyan kızlarının bu kadından doğduğuna dair bazı kayıtlar varsa da (dehşetler içinde C. 3, S. 30) şimdilik doğruluğu hakkında bir şey söylemiyeceğiz.

isteyen Tekelioğlunu şiddetle reddeden bu kadını, bir rivayete göre, onun Antalyada zehirlediği veya hut elinde bayağı bir oyuncak olmamak maksadile kendi kendini zehirlediği söylenmektedir. Paşanın kızlarından olan Zübeyde hanım işte bu kadından dünyaya gelmiştir. Annesi Antalyada öldüğü zaman henüz pek küçük bir yaşta çocuk olan bu kızcağız, Tekelioğlunun konağından paşanın bu hakaref ve tecavüze asla tahammül edemiyen birader zâdeleri tarafından gönderilen yedi fedakâr kölenin gayret ve faaliyetile kaçırılarak İbradîya getirilmiştir. (13) Halil Edib'in ifadelerine bakılırsa Kadı Abdurrahman Paşanın birisi paşa, diğeri müderris olarak ün kazanmış olan Abdullah ve Şeyh Mehmed adlı iki oğlu ile Zübeyde ve Nefise isimlerini taşıyan iki kızının varlığına kesin olarak hükmedebiliriz. Bununla beraber onun bir rivayete göre dört ve başka bir rivayete göre ise Hatice, Emine, Fatma, Nefise, Zübeyde ve Gülsüm adlarını taşıyan altı kızının varlığı da söylenmektedir. Başlangıçta "bey," olarak tanınan Abdullah Paşa, Kadı Abdurrahman paşanın küçük oğlu idi. Anasının adetâ erkekleşmiş bir timsali latifi olarak kabul edilen Abdullah bey'in bütün arzu ve istidadını ata binmek ve silâh çekmekte bulduğu söylenmektedir. Onun bu istidadı karşısında nazarı dikkatlerini celbeden Abdurrahman paşanın akrabasından olan ricalin tensib ve arzuları üzerine ona bir cemile ibraz edilmek maksadile paşalık verilmiş ve Alâiye san-

(13) — Zübeyde hanımın nüfus kağıdı Bay Halil Edibdedir. Onun ifadesine göre Kadı Abdurrahman paşanın kızı olan Zübeyde hanım, babası Çakır Ali efendinin anası idi. 1313 (milâdî 1897) yılında yüz yaşında, olduğu halde vefat etmiştir.

cağı tevcih edilmiştir. (14) Bunun sonraları babasıyla birlikte İbradıda şehit edildiği muhakkaktır. Abdullah paşanın ağabegsi olan ve "Müderriş," lakabıyla anılan Mehmed efendi ise, babasının adetâ tekemmül etmiş bir timsali zekâ ve irfanı idi. Gece gündüz onun seçip topladığı kitaplar arasında tettebbuat ile uğraşmaktan tad duyar, dünyada ilmi kemâl ile iştigalden başka hiç bir şeye önem vermezdi. Henüz yirmi iki yaşlarında bulunduğu bir sırada "Sahnı Süleymaniye'de ikmalî nüsah," ile arkadaşlarına üstün gelen Mehmed efendi, müderriş rütusunu alarak filen tedrisata başlamıştı. (15) Bu da babası ve kardeşi gibi İbradıda öldürülmüş ve ora mezarlığına gömülmüştür. Fazlı Necib beyin ifadesine göre Kadı Abdurrahman paşanın kızı Nefise hanım, ne şeklen ve ne de tab'an babasına ve annesine benzemeyip ufak tefek yapılı ve ziyade sinirli ve hırçın denilebilecek şekilde inatçı idi. (16) Bunun da mezarı, babası ile kardeşleri Abdullah paşa, Mehmed efendi ve Zübeyde hanımın mezarları gibi İbradıda bulunmaktadır. Ve hepsinin kabir taşları bugün şapsağlam bir haldedir. (17) Onun, Nizamı Cedid askeri başbuğlarından olan bir damadı olduğuna dair ortada bazı rivayetler varsa da bunun hakikat derecesi ve kızlarından hangisinin

(14) - Fazlı Necib, dehşetler içinde C. 1, S. 46

(15) - Aynı eser C. 1, S. 45

(16) - " " " S. 46

(17) - Eskiden sancakları olmak itibarıyla dışarıda İbradılılara Alanyalı denildiğinden Cevdet Paşa da bu fikre saplanmış ve Kadı Abdurrahman paşayı her nasılsa Alanyalı ve öldürüldüğü yeri de Alanya olarak göstermiştir. Halbuki Kadı Abdurrahman paşanın, oğulları ve kızlarının ve babası Şeyh Mehmed efendi ve amcası Hacı Ahmed'in kabirleri İbradıdadır. Ve hepsinin mezar taşları bugün aynen durmaktadır.

kocası olduğuna dair elimizde kesin bir belge yoktur. (18) Kadı Abdurrahman paşanın babası, anası, karıları ve çocukları hakkında verdiğimiz bu kısa izahatı, amcası oğlu olan ve bir aralık Bozkır maden eminliğinde bulunan Ali ağa hakkında vereceğimiz malûmatla tamamlamak gerektir. Çünkü Kadı Abdurrahman paşa, bunun başına gelen bir felâket üzerine Konyaya vali olarak gönderilmiştir. Bu zat, Kadı Abdurrahman paşanın büyük kardeşi olan küçük Şeyh Mehmed Ali efendinin oğlu olup âile arasında genel olarak "Gümüş Ali efendi," diye adlandırılmaktadır. İlmiye sınıfından yetişerek devlet hizmetine giren Kadı Abdurrahman paşanın ilk memuriyetini, bugünkü bilgilerimize göre, Konya kadılığında geçirdiğine kuvvetli bir ihtimal ile hükmedebiliriz. Her ne kadar onun pek genç bir yaşta kadılıkla Anadolu içerlerine çıkarak muhtelif yerlerde memuriyet verdiğine dair bazı şayialar varsa da bizce bunların doğruluk derecesi oldukça meşûk bir durum arz etmektedir. Kendisi Konyada Kadı olarak bulunduğu sıralarda yukarıda adını zikrettiğimiz amcası oğlu Ali efendiyi o tarihlerde hayli önemli bir memuriyet olan Bozkır Maden Eminliğine veya Müdürlüğüne tayin ettirmişti. Selânikli Fazlı Necib beyin ifadelerine bakılırsa Kadı Abdurrahman paşa Konyada Kadı olarak bulunduğu sıralarda bütün gayret ve faaliyetini hep zalemenin kılıcına kurşun çekmeye, onların nüfuz ve taadiyatını kırmağa hasrettiğinden kendisine bir çok rakib ve düşman peydây eylemişti. Bundan başka zamanın ıca-bı olarak kendisinin ister istemez if-fet ve adalet yolundan sıyrılarak zulum ve itisafa alışmak mecburiye-

(18) - Fazlı Necib, dehşetler içinde C. 2, S. 18

tinde kalışı da bu hususta başlıca amil olmuştu. (19) Konya Kadılığından Kayseri Kadılığına nakledildiği sıralarda yukarıda adını zikrettiğimiz amca zadesi Ali efendinin Bozkırda zorbalar ve yeniçeri azgınları tarafından bir çok hakaretlere uğradığını bir gün ânf olarak öldürdüklerini (20) ve hareketlerini daha ziyade artırarak karısının ırz ve namusuna bile tasallut etmeğe yeltendiklerini öğrenmişti. Bir rivayete göre onu öldürenler «Al tıparmak» adı ile tanınan bir çetenin mensupları idi. (21) Neticede onlardan intikam almak ve bozulan sükun ve asayiş yoluna koymak maksadıyla yaptığı müracaat gerek Selim III ce ve gerekse Bâbıalice uygun görül-müştü. Böylece Kayseri ve havalisile Konya, Beyşehir ve Seydişehir merkez ve Nahiyelerinden etrafına topladığı bir miktar silâhlı kuvvetle Bozkıra giren Kadı Abdurrahman paşa, üç ay gibi çok kısa denilecek bir zamanda çıkan ayaklanmayı bastırması ve sonunda eski asayiş ve sükuneti iadeye (22) muvaffak olmuştu (1803) İşte Kadı Abdurrahman paşanın Bozkırda kazandığı bu başarı, Osmanlı hükümet rical ve erkânınca takdire şayan görülmüş ve kendisine evvelâ mirmiranlık rütbesile mezkûr Maden eminliği ile birlikte Alâiye ve İçel sancakları mutasarrıflığı tevcih ve bundan beş altı ay sonra ise üzerine

(19) - Dehşetler içine C. 1, S. 6 ve 4

(20) - Ali efendinin Yeniçeri azgınları tarafından öldürülen ailesi erkânı içinden nasılsa "Peyker," adlı bir hafidesi kurtulabilmiştir. Bu sonraları Abdurrahman paşaca evlatlık edinilmiş ve ihtimamla konağında büyütülmüştür.

(21) - İbrahim Hakkı, Anadolu'daki madenlere ait eski vesikalar, Tan, 7/11/1937

(22) - Bu esnada onun eşkiyadan iki yüz kadarını kazığa vurdurmak suretile öldürttüğü söylenmektedir.

vezaret rütbesi verilerek Konya Valiliği ihsan olunmuştur. (23)

Abdurrahman paşa Konyada Kadılıkla bulunduğu sıralarda memleket halkı üzerinde her nasılsa iyi bir tesir bırakmamıştı. Bu hususta onun ahaliye karşı yapmaktan çekinmediği bir çok yolsuz hareketler ve rüşvet almak gibi çirkin ve fena muameleler, kendisini, hayli lekeli bir duruma sokmuştu. Hattâ bir çok grupların İstanbul'a yığın yığın mazbatalarla aleyhinde acızlanmalarda bulunduğu işidiliyordu. Osman oğullarının gizli işlerine karışarak lekelenmiş bir çok mensuplarına toz kondurmayacak kadar ileri giden ve halkın bağrından kopup gelen feryatlara pek de kulak vermek istemiyen Cevdet paşa, yazmış olduğu büyük eserde Kadı Abdurrahman paşadan bahsederken onun "Kayseriye niyabetinden evvel Konyada naib bulunduğu sıralarda bazı eşhası muzırrenin tedib ve terbiyelerinden dolayı vücut ve erkânı beldeden bazılarının husumetini kazandığını," söylemekte ve bu yüzden kendisini, İstanbul'dan valilikle Konyaya geldiği zaman, şehre sokmak istemediklerini bildirmektedir. (24) Bu suretle hasımları onun Konya Valisi olduğunu iştiklari zaman topladıkları bir kaç bin silâhlı kuvvetle kendisini şehre koymamak üzere bir ayaklanma topluluğu teşkil etmişlerdi. Çayırbağında bir müddet bekleyen Kadı Abdurrahman paşa boş boşuna kan dökmek için münasip bir dille öğütler vererek şehre girmek istemiş ise de bu arzusuna kavuşamamıştı. Mevsimin kış olması yüzünden mai-

(23) - Cevdet Paşa, Tarihi Cevdet C. 9, S. 55 - 57. Kendisi vali olunca 13 yaşında bulunan küçük oğlu Abdullah bey mezkûr maden eminliğiyle mutasarrıflığa getirilmiştir.

(24) - Cevdet Paşa, Tarihi Cevdet C. 9, S. 56

yetindeki askerin çadırlarda uzun zaman kalması imkânsızlığını gören Kadı Abdurrahman paşa seçtiği ikiyüze yakın cesser kimse ile gece yarısı kale kapısından şehre girmiş ve bir çok kanlı çarpışmalardan sonra hükümet konağına giderek ödevine başlamıştı. Yine Cevdet Paşanın ifadelerine göre ertesi günü padişahın yarlığını okuttuktan sonra Yeniçeri takımından ve fesat erbabından ikiyüze yakın kişiyi idâm ettirmişti. Fakat Kadı Abdurrahman paşanın beş, altı yıl kadar süren Konya valiliğini takdir edici bir dille anlatan Cevdet paşa ile mensuplarından olan Fazlı Necib beyin ifadeleri (25) elimize geçen o devir-

lerden kalma bazı destan parçalarının-
daki kayıtlarla heman heman taban
tabana zıd bulunmaktadır. İstanbul
Başvekâlet Arşivinde bulduğumuz
bir belgede zikrettiğimiz destanlar-
daki feryatların hakikata uygunluğu
hakkında az çok bir fikir verebil-
mektedir. (26)

(Sanu var)

(25) — Fazlı Necib, dehşetler içinde
C. 1, S. 115

(26) Adana valisi Said Paşa tarafından
İstabludaki Kapu çukadarlarına yazılan bu
ariza, İstanbul Başvekâlet Arşivinde olup
muallim Cevdet tasnifinin dahiliye kısmında
ve 555 numarada kayıtlıdır.

KONYA'DA

Seyit Ahmet, Fakih Ahmet, Şeyh Alman

GAFFAR TOTAYSALÖİR

Emekli Öğretmen

Konya'nın doğu kenarında ŞİH
ALMAN, yahut TEKKE adlı bir
mahalle ile bir metrük mezarlık
var. Yakın günlere kadar bu ma-
halleden geçenler, kabristanın du-
varına yapışık 0,65×0,59 eb'adın-
da, sert ve kirli renkli bir taş
üzerinde kabartma Selçuk tarzını
andıran bir yazı ile şu beş satırı
okurlardı: (*)

بسم الله الرحمن الرحيم

برسم قدوة المشايخ قطب العالم السيد احمد

و ملك المشايخ فقيه احمد و سيد ابراهيم عرب

خداش بيا مزاد که هر که تابستان اینجا بکيه باشد زمستان

اینجا باشد في شهر رمضان المبارك سنة سبع و ثمانين وستائة

Bu taşın yanındaki kapıdan
içeri girilince metrük bir mezar-
lık, sağda yarı taş yarı tuğladan
bir türbe görülür.

Vaktiyle bu mezarlıkta biri
sağda (şimdiki), diğeri solda (sol-
daki çok zaman evvel yıkılmış)
iki bina varmış. (**)

(*) Bu taş şimdi müzededir.

(**) Mahalle imamı bu binanın yıkıldığını
ve arsasının yandaki eve katıldığını söyledi.

Bugün mevcut, sağdaki bina-
nın dış duvarında, Osmanlı tarzına
benzeyen bir sülüs yazı ile 0,44×
0,38 eb'adında beyaz memar üze-
rinde altı satırlık şu :

و ان المساجد

لله فلا تدعوا

مع الله احدا

برسم قطب العالم فقيه احمد

على يد عبد الفقير شيخ المان

ايك الله بتو فيقه و محتاج به

yazılar vardır, tarihi yoktur.

Bugün mevcut bulunan bu
türbe, murabba' şekilde, alt kısmı
taştan, üst kısmı tuğladan «em-
sallerine pek benzemeyen şekilde
kubbeli» dir. İçinde, tam ortada
bir lahid, yan tarafta bir mihrab
bulunuyor.

LAHİD — Çamurla sıvatıla-
rak kaplanmış. Boyu 2,77; ge-
nişliği 0,90 santimdir. Baş tara-
findaki taşın dış yüzünde bir şam-
danlık oyulmuştur. Ayak ucun-

daki taşın dış yüzünde de müzeyyen yarım daire içinde, zincirlerle asılı kandiller; sağında solunda kabartma mum resimleri mahkûktur.

Lahid'in üzerinde, üçer yerlerinden sert ipliklerle muntazam surette bağlanmış hakiyî «Geyik ve Öküz boynuzları» duruyor. (Bunların ne yapıldıklarına ve ne için orada bulundurulduklarına akıl erdiremedik).

MİHRAB — 1,60 yükseklikte 1,10 genişlikte yekpare beyaz mermerdendir. Süslü bir çerçeve kenar çevrilmiş; yarım daire içinde kabartma zincirlere asılı kandiller, şamdanlarla birlikte kabartma yanan mumlar resmedilmiştir.

Haklarında fazla malûmat elde edilememekle beraber Selçukluların bozuk düzen gittikleri bir zamanda Fakih Ahmed, Seyid Ahmed ve İbrahim Arab namlarına türbe yaptırılması, bunların tanınmış âlim veya vaktin namdar şahsiyetleri bulunduklarını ihsas ediyor.

Fakih Ahmed'in türbasini yaptıran zatın «Şeyh Alman» olduğunu belirten kitabeye gelince :

Bu kitabede tarih yoktur. Bunun yazısı ile taşının cinsi, dışardaki eski kitabenin yazısı ile taşının cinsine katiyyen benzemiyor. İlk bakışta «Bu taş buraya sonradan ve bir maksatla bu şekilde konmuştur» kanaati hasıl oluyor.

Şu halde :

1 — Bu türbeyi yaptıranın invanı hakıyken ALMAN mıdır? Yoksa, o vaktin herhangi bir kısım emniyet ve intizamı ile mükellefler reisi mânasına «Şeyh-ül-Eman» mıdır?

2 — Fakih Ahmed, Seyid Ahmed, Seyid İbrahim Arab; o vaktin neleri idi? Bunlar hakkında sarıh malûmatı, Konya tarihini iyi bilen büyüklerimizden bekleriz.

«Konya'nın» notu :

O mezarlıkta evvelce iki bina varmış. Biri yıkılmış. Yıkılan binanın (İbrahim Zeynel Arabın oğlu) Ahmed'in zaviyesi olduğu : Celâli tistilâsında kaybettiği vakfiye ile mallarının kendisine iadesi için mütevellî Abdülâhat bin Esseyit Eli Fakih'in Konya kadısına müracaatla aldığı :

حرر في التاسع عشر من شهر ربيع الاول من شهر سنة
اربعة و عشرين و الف

tarihli ilâmla sabittir.

Bugünkü türbedeki mezar da, İbrahim Zeynel Arabın oğlu Fakih Ahmedindir. Yani Ahmedin tekkesi yıkılmış, türbesi duruyor.

687 tarihli eski kitabedeki isimler arasında görülen (ve) ler, (oğlu) yerine kaimdirler. Celâlettin

Karatay'ın 651 hicrîde yazdırdığı Karatay medresesine ait vakfiyede «İbrahim Bin İzzettin el Esvedî» adlı bir şahit vardır ki bu, Fakih Ahmedin babası, olmak muhtemeldir.

Alman Şeyhine gelince :

Gıyasüddin Keyhüsrev evvelin ilk saltanattan (588 - 592) çekildikten sonra Almanyaya gittiği, avdetinde (601 - 607) Almanyadan Konya'ya bir şeyh getirdiği rivayeti kavli mücerrette kalıyor.

Şecerei Türk : Alman, türkçede asker neferi demektir. Alamana tarzında da telâffuz olunur diyor. Hâlâ Alamana, Alamanacı tabirleriyle tanıdığımız balıkcı «guruplarımız» vardır.

Konya'da bir Almanyalı Şeyh bulunsaydı onun da bir yeri olmak icab ederdi. Nerede? Hangi vesika müsteniden bu iddia serdediliyor? Bunlar, üzerlerinde durulacak meselelerdir.

Ellerinde eski yazmalar bulunanlardan yardım bekleriz!

DERGİLER ve GAZETELER ARASINDA

Ahmet Kudsi Tacer, Milli Kültür Dergisi Ülkünün 64. sayısında "Biz ne istiyoruz," başlıklı konuşmasında istediklerini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir :

"Yüzyıllar boyunca bize gelen, fakat bir kerre daha değeri pahasına kanımızla ödeyerek kurtardığımız güzel bir vatanımız var. Burada yepyeni bir Devlet kurduk ve en iyisini kurduk. Onu korumak için her türlü tehlikelere karşı da canlarımızı adadık. Sonra bir ülkümüz var: bu toprağı bir yuva ve yurt cenneti haline getirmek. Buna engel olacak bütün bağları kırdık ve kabul ettiğimiz yeni esasları açıkça ortaya koyduk. Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı işte budur.

Bu programda halk için ve halkla birlikte sağlanacak bütün işlerimiz yazılıdır. Her Türk'ün, her yurtdaşı yalnız arzu etmesi bu programı gerçekleştirmeye yolunda nasıl geniş adımlarla gidildiğini görmeye, anlamaya yeter.

Fert için "tek bahtiyarlığı millete hizmette aramak," yolunu da gençlere ve bütün yurtdaşlara bir amaç olarak verdik. Bu suretle millî birliğin yapısına her gün yeni bir değer koyarak, işte yirmi yıldanberi bugün kudret ve başarısına tanık olduğumuz Tüakeli'ni yarattık. Yaptığımızı yapacaklarımızı biliyoruz. Bu harp içinde, bu harpten sonra da hepimize düşen vazifeler, başaracağımız işler programımızda yazılıdır. Bu gerçek, gün gibi açıkken daha başka yollardan giderek, daha

doğrusu, şuraya buraya kapılarak sapıtmak, yoldan azmak bize gelmez. Gene yaşamızın buyruğu üzere bu Devlet, gerek Meclis, gerek Hükümet, her zaman, her işte uyanık ve tedbirdir. Her hangi bir eğri gidiş, her şeyden önce, kanunların hükmünü mutlak olarak tanıyan Türkiye Cumhuriyetinde hemen kanunun eliyle durdurulmak tabidir.

Geçende Ankara mahkemelerinde görülen bir dâva münasebetiyle bazı gençlerin bir takım yaldızlı ve süslü sözlerle yanlış fikirleri gençlik arasına sokmak isteyen sapkınlarla safçasına bunlara kapılan gençleri bir tutmuyoruz. Bununla beraber, gençlerimizin her hangi bir meselede olursa olsun, kendilerine daha yakışık alan bir olgunluğa vardıklarını görmeyi istiyoruz.

Biz gençlerimizi biliriz: onlar bu memleketin, bu Cumhuriyetin varlığımız için bir temel olduğunu bilirler. Onlar, "doğru, haysiyetli ve çalışkan," ve karakterce olduğu gibi inanca da kuvvetli, çetin ve yamandırlar. İçlerinden bazılarının safçasına aldatılması da bir takım süslü, yaldızlı sözlerle kulak vermekten ileri gelmiştir. Bu münasebetle şunu söyleyelim ki Cumhuriyet Halk Partisi programı, bütün memleket çocuklarının, bütün aydınların ülkü kitabıdır. Her hangi bir emel, bir maksat bu kitapta belirtilen ülkülerimize aykırı ise yalandır, yanlıştır ve tehlikelidir.

Bundan çok zaman önce, 1933 yılında, Halkevlerinin birinci yıldönümünde münasebetiyle söylediği nutukta, Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensipleri hakkında İnönü şöyle demişti:

"Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensipleri, halk için yaldızı üzerinde akan gösterişli şeyler değildir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensipleri ancak geçen her gün için muvaffakiyet yıldızıyla parlayan birer eserdir. Cumhuriyet Halk Partisi prensiplerinin ve Cumhuriyet Halk Partisi politikasının hal için kendisini diğer her politikadan ayırdeden noktası; içinde bulunduğumuz gün için aslâ bir yaldız söylememesi, bilâkis bulunduğumuz gün için çetin vazifeler, çetin çalışmalar istemesidir. Çünkü biz içinde bulunduğumuz muğlak, beynelmilel ve millî, karışık meselelerin içinden çıkmak için aldatıcı sözler, aldatıcı ve mübalâgalı vaatler değil, bilâkis mahrumiyet isteyen, çalışmak isteyen, düşünmek, bilmek, yorulmak isteyen vazifeler istiyoruz."

Şunu da söyleyelim ki görünürde bizim prensiplerimize bürünerek sürüme çıkarılan ve gençlik arasına sokulmak istenen yanlış ve zararlı fikirler de vardır. Nitekim ana prensiplerimizden olan milliyetçiliğin ırkçılık, Turancılık gibi yanlış fikirlere bir propaganda vasıtası olarak kullanılmış olduğunu geçen haftaki hâdise dolayısıyla gördük. İnkılâpçılık, halkçılık yahut devletçilik gibi prensiplerimizin de zaman zaman bu türlü kullanıldığını biliyoruz. Bütün kötü niyetlere karşı, programın özü ve bütünü kuvvetli bir müdafaa ve hücum silâhidir. Bütün yurtdaşlarımızın ve aydınlarımızın elinde bu silâh vardır.

Gençler, size sesleniyorum: bir bütün olan Türk vatani üstünde, bir gövde gibi kunt bir milletiye. Bu

toprağına sahip bir halkız. Aramızdan seçtiğimiz vekillerimizle gene kendi adımıza hükümet ediyoruz. Başımızda İnönü gibi bir Şefimiz var. İlkümüz bu birliği yüceltmek, bu vatani şenletmek, bu milleti, millî karakteriyle "derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecede tutmak,"dır.

Bunun için yapılacak şey de gece gündüz, durmadan, yılmadan hepimize düşen vazife ve hizmetlerde karşılık beklemeden iki katlı, üç katlı çalışmak, geçmiş zamanlardaki kayıplarımızı gidermektir. Gençler, işte sizden bunu istiyoruz."

* *

Yine Ülkü'nün aynı sayısında Tahsin Banguoğlu "Türk Gençliğinin tek cephesi," başlıklı yazısında bu tek cepheyi şöyle belirtmektedir :

"Türk gençliği mutlu bir gençliktir. Çünkü gözlerini umut ve imanla dolu kurtulmuş bir vatanın ufuklarına açmıştır. Büyük bir millî kahraman, Mustafa Kemal Paşa, Türk milletini tarihinin en felâketli bir hezimetinden kurtarıp zafere götürmüştü. Ona yeni bir varlık güveni, yeni bir hayat hamlesi vermişti, Türk gençliği bu zaferin şafak kızılığı içinden doğdu.

Türk gençliği bahtlı bir gençliktir. Çünkü gözlerini yenileşen, ufkunu aydınlanan ve genişleşen bir dünyaya açmıştır. Büyük bir millî rehber, Atatürk, Türk milletini içinden kemiren dertleri gidermiş, onu sağaltmış ve dinceltmiş, ona lâyık olduğu ileri ve üstün yaşayış yollarını açmıştı. Türk gençliği böyle bir inkılâbın eline doğdu.

Atatürk ve onun savaşta ve işte en yakın arkadaşı İnönü, ellerine doğan bu gençlikten yeni, duyguyla ve düşünüşle, görüşle ve inamışla, işte

ve güçte ve yaşayışta yepyeni dinç bir Türk milleti yaratmak istediler Buna umut bağladılar ve emek verdiler. Durmadan, dinlenmeden bu gençlik üzerinde uğraştılar, onu işlediler. Gerçekten de istedikleri gibi yepyeni Türk nesilleri yetiştirdiler. Türk gençliği talihli bir gençliktir. Çünkü böyle iki Millet Babasının ellerinde özene özene yetiştirilmiştir.

Türk gençliği mesut bir gençliktir. Çünkü çalışma hızı ile hızlanmış, başarıma bilgileri ve vasıtaları ile donanmış ve önüne baştanbaşa yeniden kurulacak bir yurdun hudutsuz iş alanları serilmiştir. Bugün Türk gençliği en sade hizmetlerden en ağır sorgulu vazifelere kadar bu yurdun bütün işlerine sarılmıştır, sarılmaktadır. Geleceğin refahlı ve kudretli Türkiye'sini yaratmak yolundadır. Bu yapıcılığın sarhoşluğu ve saadeti içindedir.

Türk Gençliği bir çok Avrupa memleketlerinde gençliğin içine düştüğü işsizlik ve gayesizlik buhranlarını tanımamıştır.

Bu Türk gençliği, içi bütün, tek duygulu, tek anlayışlı, tek cephe birtevi gençliktir. O, Türk inkılabının kendi millî duygularına ve insanlık ülkülerine uygun olarak formüllediği hayat ve cemiyet anlayışına inanmış, büyük Şeflerinin çizdikleri devlet ve rejim prensiplerine gönül bağlamıştır. İçinde yaratıldığı nizamın üstün ve saadete götürücü tek nizam olduğuna iman etmiştir. Onun için kendinden memnundur, rahattır. Huzur içinde çalışıyor.

Türk gençliğini bu tuttuğu tek ve doğru yoldan ayırmak, ayartmak isteyenler olmuştur. Onun ne büyük bir kudret olduğunu gören, onun bugünkü ve yarınki Türkiye'nin temeli ve dayanağı olduğunu anlayan iç ve dış düşmanlarımız bu gençliği gevşetmek

çözmek ve parçalamak için ellerinden geleni artlarına koymamışlardır. Ama bütün bu emekler boşa gitmiştir. Onlar Türk gençliğini tam bütünlüğü ile tuttuğu şaşmaz yoldan bir adım bile saptıramamışlardır.

Türk gençliğini bugün de sağa, sola ve geriye doğru çekmeye çalışanlar vardır. Bunların bu som kitleden koparabildikleri parçalar ancak çürük bazı kırıntılardan ibarettir. Türk gençliği, kendisi, bu sapık fikirli karışında imtihanını vermiş, onlara karşı kavrayış ve inanıştaki üstünlüğünü göstermiştir. Eski nesilden sofistaların gençliği geriye, kendi köhne hayat anlayışlarına doğru çekmek gayretleri boşa çıkmıştır. Güneşe ve gündüze doğmuş nesillerin küflü tekke inzivasına ve rutubetli medrese karanlığına dönmeleri nasıl beklenebilirdi? Mistik tekke hayatının propagandası bugün soysuz birkaç salon züppesine kalmış ve gülünç olmuştur.

Türk gençliğini dışardan gelen solcu fikirlerle avlamak isteyenler de hiç muvaffak olamamışlardır. Bizim varlığımızın temeli olan inanışlara zıt anlayışların, milliyet ülküsünü ve millî şahsiyeti eritmeye yeltenen nazariyelerin bu imanla dirilmiş bir Türk gençliği arasında yayılması nasıl beklenebilirdi? Biz kendi halkçı dayanışma nizamımız içinde varlığımızı dünyalar durdukça korumaya azmetmiş bir milletiz. Bu türlü nazariyeler de bizim memleketimizde birkaç fantezi düşkünü'nün malı olmaktan ileri varamayacaktır.

Nihayet Türk gençliğini dışarıdan beslenen bir cins sağcı fikirlere doğru da sürüklemek istemişlerdir. Bunlar ırkçılık yalanına Turancılık utopiasının kaftanını giydirerek onu Türk gençliğine sürmek istemişlerdir. Eski den beri zaif milletlere hükmetmek

ve insanlar arasında kinleri körüklemek için kullanılmış olan bu ırkçılığı ve bizim millet davamızla hiç bir münasebeti olmayıp ancak bazı şaşkınlıklar ve maceracılar tarafından güdülen bu turancılığı Türk gençliği hiçbir zaman kendi sağ düşüncesinin sınırlarına yaklaştırmamıştır. Bu fikirlerin bizi, içeride kendimizi parçalamaya ve dışarda kendi gücümüzü maceralar peşinde harcamaya götüreceğini her zaman sezmiştir. Ancak son hadiseler Türk gençliğine bu hakikati daha yakından göstermiş ve öğretmiştir. Türk gençliği böyle asılsız ideolojilerle ayaklandırılmış milletlerin günümüzde uğradıkları felaketleri de gözleri ile görmektedir.

Türk gençliği bugüne kadar bu türlü imtihanlar geçirmiş, aldanmamış, şaşmamış ve tuttuğu doğru yolda, Türk inkılabı rejiminin açık ve aydınlık yolunda bir kitle ve bir tek cephe halinde yürümeğe devam etmiştir. Bundan sonra da onu sağa, sola, geriye, belki de daha başka taraflara çekmek isteyenler olabilecektir. Fakat o hiç şaşmadan yalnız kendi yolunda yürüyecek ve büyük Şeflerinin kendisine emanet ettikleri bu rejimi canla başla koruyacaktır.

Bu hafta içinde kutluladığımız gençlik bayramı 19 Mayısın 25. yıldönümüne rashıyor. 19 Mayıs 1919 da doğan Türk çocukları bugün 25 yaşında delikanlılardır. O tarihte millet acılarını duymaya başlayan ve Mustafa Kemal adını ilk ve tek umut müjdesi gibi işiten 15 yaşında çocuklar kırkına varmışlardır. Bunlar hep Şeflerimizin kendi elleriyle yetiştirdikleri inkılâp çocuklarıdır. Şimdi bütün bu 25 yıllık nesiller tek iman ve tek emelle, tek kitle ve tek cephe halinde sımsıkı Büyük Şef İnönü'nün etrafında ve emrinde duruyorlar. Her zamankinden daha

tetik, her zamankinden daha sıkı duruyorlar. Çünkü yıllardır yurdumuzun ufuklarında dolaşan tehlikeler uzaklaşmamıştır. Yurt isterse ve Şef emrederse bir gün bu gençliğin nasıl aplanlar gibi düşmanlarına saldırdığını da dünya görecektir.,

* *

Millî Şefimiz Reisi Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü'nün 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı nutku dolayısıyla Falih Rıfkı Atay'ın Ulus gazetesinin 21 Mayıs 1944 tarihli nüshasında çıkan "Cumhurreisimizin nutku," başlıklı yazısını okuyucularımıza aynen sunuyoruz :

19 Mayıs yirmi beşinci yıl dönümü, yalnız Türk gençliğine değil, kalpleri yurt, halk ve hizmet aşkı ile çarpan her vatandaşa İsmet İnönü'yü dinlemek fırsatını verdi. Bu nutukta millî nizam üstüne titriyen bir Devlet Reisinin, ömrü bu milletin kurtuluş davası uğruna savaşmakla geçen bir inkılâpçı liderin, bütün umutlarını Türk gençliğinin fikir ve karakter terbiyesine bağlayan bir Şef'in, nihayet her vatan çocuğu için gönlü bir öz evlât sevgisiyle dolu bir babanın sesi vardır.

Nutuk üç kısımdır: Birinci kısımda Cumhuriyet rejiminin öğretim ve eğitim meselesine vermiş olduğu hayati ehemmiyet belirtilmiştir. Orta ve yüksek öğretimle teknik terbiye işlerinin nasıl kökten ve kavrayıcı bir tutumla yürütüldüğünü ve başarıldığını gösteren bu fıkralardan ilk öğretim ve köy eğitimi davasının önümüzdeki on yıl içinde halledilmiş olacağı müjdesini almaktayız. Bugün köy enstitülerinde rısladığınız bir kaç bin gencin sayısını milyonlara çıkararak Türk köylerini onlarla doldurunuz. Böyle bir hayal hakikat olma yolundadır. Bu, Türk toprağının üstünü güzelleştirme, zenginleştirme ve ferah-

landırma olduğu kadar, bu vatanın bagrına, Türk istiklâlinin derinliğine yerleştirme demektir. Bir ağaç dallarıyla havaya tutunmaz; kökleriyle toprağa tutunur. Esaslı bir terbiye temeli ile halk içinde kök salmayan hiç bir nizam, hakiki bir yaşama inancası edinmiş değildir.

Nutkun ikinci kısmında, öğretmenlerin şerefli olduğu kadar ağır mes'uliyeti belirtilmiştir. Öğretmen Anayasasının birleştirici, yuğurucu ve kurtarıcı prensiplerinden başka hiçbir şahsi dava güdemez. Öğretmen siyaset yapamaz. Öğretmen çocuk ve genç ruhu üzerindeki eşsiz nüfuzunu, hiç bir hususi maksatla kötüye kullanamaz. Devletin kanunları vardır: fakat geniş ve büyük öğretmenler heyetinin ortaklaşa murakabe disiplindir ki her türlü sapıtkanlıkları daha kolay ve daha zamanında önleyebilir.

Cumhurreisimiz bu kısmın sonunda bütün vatan hizmetleri gibi öğretim vazifesinin başında bulunanlara da Anayasanın kılavuz — prensiplerini, hiç bir eğiş büküş, hiç bir sağ sol zorlamasına imkân vermiyecek bir vuzuhla tarif etmektedir. Bunlar, öğretmenin yüreklerini dolduracak ülkülerdir. Biz bir ülkü araştırma değil, ülkülerimizi gerçekleştirme yolu üstündeyiz. Biz bir kurtulma ve kalkınma yolu aramakta değiliz. Yol bulunmuştur, istikametler çizilmiştir: biz bu yolun sonundaki ve bu istikametler üstündeki amaca doğrulmuşuzdur. Gönlü fesatla bulanmayan, vicdanı sapıtkanlık ve hırsıla kararmayan hiç kimse, bu gidişten şaşamaz, mesafe almaktan ve bir gün önce erişmekten bir saat önce varmaktan başka bir şey düşünemez.

Fakat şaşırtıcılar vardır. Nutukta son kısmın, irinli yara üstüne basan bir neşter gibi katı, açık kollamasız

bir lisanla meselenin ta üstüne hamle ettiğini görüyoruz. Bu bir tedavi olmuştur: Turancılık ve ırkçılık denen sapıtkanların kimlerden hangi maksatlarla doğduğu, kimleri hangi maksatlarla aldatmak istediği, ve bilhassa, bu vatanın iç ve dış güvenliği, ilk inkılâp günündenberi kazandığımız hürriyetler aleyhine ne ağır tehdit ve tehlikeler olduğu anlatılmıştır. Bu cereyanlara katılanlardan bir kısmı yabancı propagandaların vasıtası olmuş olabilir, bir kısmı böyle olmayabilir: fakat hiç tereddüt götürmeyen şey, ırkçılığın ve Turancılığın bu memleketin ve halkının öz menfaatleri aleyhine cinayetler olduğudur. Böyle olmasaydı, gizli cemiyetlere, yeminli komitelere, el altından tertiplere lüzüm kalır mı idi? Gizli yapmak, bir suçu bilerek işlemekten başka ne mânaya gelir? Bunlar ilk fırsatta yalnız Büyük Millet Meclisi ve rejmini, Halk Partisini ve prensiplerini ortadan kaldırmağa değil, ırkçılık tasfiyesi ile bu memleketi iç harp kanları içinde boğmağa ve bu halkın evlatlarını sonu gelmez, ve ancak yabancıların menfaatine yarar bir dış harbin faciaları içine atmağa karar vermişlerdir. Fesatla dar beyin, bir defa daha birbirini bulmuştur.

Millî Şef, yüklü bulutları dağıtmıştır. Nutkunu işittığımız saattenberi aydınlık bir havadan ferah nefes almaktayız.

İki öğretmen arasında neşir yoluyla tahkir yüzünden çıkan davanın görülmesinde, milliyetçilik davası arkasında kostuklarını sanan bazı gençlerin yaptığı nümayiş basınımlarının dikkatini uyandırmıştı. Falih Rifki Atay bu münasebetle Ulus gazetesinin 7 Mayıs 1944 tarihli nüshasında "Nizam düşmanlığı yaptır-mayız," adlı başyazısında şunları yazıyor:

"Vakayı herkes biliyor: İstanbul'da bulunan bir öğretmen, Ankara'da bulunan bir öğretmene "vatan haini," diye hakaret etmiştir. Hakarete uğrıyan vatandaş mahkemeye giderek adalet istemiştir. Zabıta tahkikatı ile meydana çıktığına göre, birkaç tahrikçi, bir avuç genci aldatarak, mahkemenin içinde ve dışında, tertipli nümayişlerde bulunmuşlar, akıllarınca dâvacıyı tethiş etmek, hâkimi ve hükûmeti tesir altına almak yeltenişinde bulunmuşlardır. Suçlular sorguya çekilmiş aldatılmış olanlar serbest bırakılmıştır. Olup biten bundan ibarettir!

Bu tahrikçiler, Romanya'nın başına millî tarihinin en büyük felâketini getiren Gardistlerin, bu memlekette üreyip türemelerine imkân olmayan, basit taklitçileri olsa gerektir. Yakalanmış vesikalardan anlaşıldığı üzere, İstanbul'daki kılavuzları ile Ankara'daki ortakları uzun zamandanberi muhabere etmekte idiler. Polis vazife görürken gençlere İstiklâl Marşı söyleterek, memurları hareketsiz bırakmak gibi, ötedenberi işidegeldiğimiz bayat hileler tekrar edilmiştir. Gençlere, Hükûmet böyle bir nümayişi arzu ediyormuş gibi telkinlerde bulunulmuştur. Nitekim sorguya çekilmiş oldukları resmî makamlarda gençlerin birçoğu, aldatılmış olduklarını, ağıyararak söylemişlerdir. Yalnız Devlet ve Kanun otoritesini müdafaa etmelerini beklediğimiz gazetelerden bazılarının, muhakemeyi anlatışlarındaki kışkırtıcı taraftarlık, tahrikçilerin telkinlerini

haklı gibi göstermiş olduğunu da sırası iken söyleyelim. Şimdi mesuller suçlarına göre ceza görecekler, kanmaktan başka kusuru olmayanlar bu dersi hatırla tutacaklardır.

Şurası bilinmek doğru olur ki Cumhuriyet kanunları, ne Gardistlik tethişçiliğine, ne de Troçkistlik anarşisine, bu memleketin başına belâ getirmek fırsatını vermiyecektir. Gardistler ve Troçkistler, başka yerlerde olduğu gibi, bizde de hak görünürüne sığınmakta, altıokun bir veya ikisini mizrak boyu sivriterek, göz boyama yolunu tutmaktadırlar. Cumhuriyet Halk Partisinin prensipleri milliyetçiliği, vatancılığı, halkçılığı ve devletçiliği, hiç kimsenin tezvirli tefsirlerde bulunmasına ihtiyaç göstermiyecek bir vuzuh ile tarif edilmiştir. Devletin ve Partinin kurucusu Atatürk, Kemalizm'in hakiki tarihi olarak elde tuttuğumuz nutkunda der ki: "Millî siyaset dediğim zaman, kasedettiğim mânâ şudur: hudud-u milliyemiz dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakiki saadet ve umranına çalışmak alehîlak tül-ü emeller peşinde milleti işgal ve izarar etmemek medenî cihandan, medenî ve insani muameleye ve mütakabil dostluğa intizar etmektir."

Millî Şef İnönü ilk Cumhurreisliği nutkunda demişti ki: "Sükûn, istikrar ve emniyet içinde çalışmaktan başka arzusu olmayan milletimizi anarşiden ve cebirden uzak, bütün vatandaşlar için müsavi bir emniyet havası içinde bulundurmağı, Cumhuriyetin en kıymetli nimeti biliyoruz. — 11 Sontesrin 1938., İşte Atatürk ve İnönü gençliğinin düsturları bunlardır. Kemalizm'in gençliği bu düsturların ne sağına ne de soluna kayar.

Bu memlekette bütün vatandaşların hürriyetleri tek bir nizam, Anayasa nizamının disiplini içine alınmıştır. Bu disiplini korumağa memur olanlar Büyük Millet Meclisinin kanunları, ve bu kanunları tatbik eden mahkemeler ve meşrû kuvvetlerdir. Türkiye’de hiçbir elaltı kuvvet kullanılmaz. Hele hangi elin altında olduğu bilinmeyen böyle türeme kuvvetlere, canla başla üstüne titredığımız gençlik parçalatılmaz. Gençliğin yetiştirilmesi vazifesini verdiğimiz tesislerde, Anayasa düzeninden şaşmış olanları barındırmayız. Hükûmetin bu bakımdan daha sıkı tedbirler almış olduğunu haber alıyoruz ve kendi hoşgördüğünü kötüye kullanmak isteyenlere karşı her zamandan daha titiz davranacağına şüphe etmiyoruz. Yirmibir yıldanberi hangi nifakçılık ve anarşi serbest bırakıldı da Gardistliğin keyfetmesine meydan verilecek? Bu memlekette kimin, bu müstakil, millî ve şerefli Türk devletini yaratmış olanlardan fazla millî olduğu zannedilecek? Bu memleket kimin, bilerek veya bilmiyerek, dışardan milliyet dersi getirmesine tahammül edilecek? Cumhuriyet, Türkiye’de, hür kafalar ve hür vicdanlar rejimi kurmuştur: bu rejim, ithal malı cebir ve anarşi cereyanlarına karşı korunmakla devam edebilir. Hemen söyleyelim ki memleket, birkaç tahrikçinin şamatası yüzünden her hangi bir anarşi tehdidine ne uğraşmıştır, ne de uğrar: en başta, halkımız, kendi bağrında, hürriyet düşmanlığına yer vermez. Ancak Hükûmetin hoşgörülüğünü kötüye kullananların, birtakım suçsuz vatandaşları lekelemelerine veya yakmalarına, ve millî birliği bütün politikamıza dayanak aldığımız şu sıralarda Türk kalesinde gedikler bulunduğu gibi zanlar uyandırmalarına müsaade edemeyiz.”

Ulus gazetesinin 23 Mayıs 1944 tarihli nüshasında da Suut Kemal Yetkin şunları yazıyor:

“19 Mayıs 1944 cuma günü, unutulmaz günlerimizden birini daha yaşadık. İnönü, Türk gençleri ile konuştu: “Sizler, bizim bütün ümitlerimizi taşıyorsunuz. Geleceğin yeni meselelerini siz halledeceksiniz. Kendinize güveninizin sağlam, temelli olmasını isteriz. Bu günkü hazırlanmanızın tam ve mükemmel olmasını özlüyoruz. Vatan hizmet aşkı ölkümüzün başındadır. İleri insan, ileri millet ve yüksek insan cemiyeti, bütün çalışmalarımızda hedef olarak gözümüzün önünde durmalıdır. Kudretli, vatansever bir nesil olarak Türk milletini omuzlarınızda taşıyacaksınız.” dedi.

Türk gençliği bu hitabı unutmayacak, Cumhuriyetinin “memleketin içindeki yaşayışında ve dışarı ile münasebetlerinde açık ve dürüst hatlarla” tayin ettiği ölküyü biran evvel gerçekleştirmeye çalışacaktır. Bu hususta öğretmene şerefli, şerefli olduğu kadar mesuliyetli bir vazife düşüyor. Gençliği bu ölküye göre yetiştirmek..

Millî Şef öğretmenlerimizin “büyük ölküye ehil yaradılıştadır olduğuna, inanıyor; onların “her türlü müsbet neticeler alacaklarına ve her türlü hastalıklarla uğraşp üst geleceklerine, güveniyor. Bu inan, bu güven, başı olduğu milletin inani ve güvenidir.

Büyük inkılâplar ve büyük hamleler büyük inanışlardan doğar. Bizim inkılâbımız da böyle bir inanıştan, Türk milletinin kendi büyüklüğüne, yaratıcılığına, ve ölmezliğine olan inanişinden doğdu. İnaniş birlik ve beraberlik yaratır. Millî Şef’in emrinde biriz ve beraberiz. Daima ileriye bakarak, bu milletin “yeni ve yüksek cemiyetini,” kuruyoruz.

Cumhuriyetin ilk gününden beri, başarılan eserler meydandadır. Şehirler yarattık. Fabrikalar kurduk. Yurdu demir ağlarla ördük. Maarifi, başta ilk ve teknik öğretimi en verimli esaslara göre ele aldık.

Başarılan eserlerin yanına yenilerini katmak, başarılmak üzere olanları başarmak, “temiz ölkülü, vatan fikirli,” Türk çocuklarının ölküsüdür. Bunun içindir ki Millî Şef, Türk gençlerine “Sizin ellerinizde Türkiye yüksek ve çok mamur olsun,” dedi.

Bir bahar günü bahar gibi ruhlarla dolan tarihî nutukta Türk gençliği kendini buldu. Bu nutkun her kelimesi onun gönlünde sönmez bir ışık olacaktır.

Türk gençliği, yaratıcı kudretin ancak düşünce ve duygu birliğinden doğacağını biliyor.

Yabancı ve fesatçı hiçbir fikir bu gençliğin doğru yolundan, büyüğünün aydınlattığı yüksek ölkü yolundan, yüreğini aşk ile dolduran temel prensiplerden ayıramaz. Tarihî ve millî bünyemize uymayan fikirler, olsa olsa beraberliğimizi kuvvetlendirmeye fırsat verir.

Atatürk’ün gençliğe emanet ettiği Cumhuriyeti, gençlik canıyla koruyacak, ebedi olarak yaşatacaktır.”

Zirai Donatım Kurumu Kanun projesinin Meclis Umumi Heyetine gelmesi dolayısıyla Ulus gazetesinin 4 Haziran 1944 tarihli nüshasında “Zirai Donatım, Zirai kredi,” başlıklı yazısında Esat Tekeli şunları yazıyor :

“Bundan dört ay önce Meclise gönderilen Zirai Donatım Kurumu Kanun projesi, ilgili encümelerce incelenerek Meclis Umumi Heyetine gelmiştir. Tamamlayıcı bazı tetkikler yapıldıktan sonra umumi görüşme yapılacaktır.

Bu lâyihaın esasları hakkında “Ulus”un 27 sonkânun 1944 tarihli nüshasında yaptığımız izahları tekrarlardan kısaca diyebiliriz ki, yeni proje, çiftçimizi iptidai istihsal vasıtalarından kurtararak onu bugünkü tekniğin ileri aletleriyle cihazlandırmak, ona iyi cins tohumluk, hayvan, sunî gübre ve ilaç gibi vasıta ve maddeler temin etmek; böylece verimi düşük, keyfiyeti bozuk ve maliyeti yüksek bir istihsal yerine verimli bir ekim ve yetiştirme sağlıyarak yalnız bugünkü değil, yarınki dünyanın rekabet şartları içinde de çiftçiye nefes alacak bir hale getirmek maksadıyla hazırlanmıştır. Lâyiha, yalnız bir zümrenin kalkınması değil, her şeyden önce zirai bir ekonomiye dayanan bütün bir yurdun iktisadi tutunmasını hedef ediniyor. Şayet biz bu memleketin çiftçisini, ortaçağdan kalma vasıtalarından kurtaramaz, onu bugünün istediği şekilde bir istihsal unsuru yapamazsak, başka alanlardaki gayretlerimizi tutacak desteği de kuramamış olur ve milletlerarası hayatın gittikçe insafsızlaşan şartları arasında dayançsız çaresiz kalırız.

Lâyihaın ele aldığı maksat yeni değildir. Bu memleket garp tekniğine gözünü açalıdanberi zaman zaman bu büyük davayı hazırlamış, bazı teşebbüslere girişmiş, Ziraat Bankası gibi bir kredi müessesesi de kurmuş, ona vazifeler vermiş, fakat yıllardanberi verimli bir neticeye varamamıştır. Çünkü Hükûmetin tedbirleri, davayı bir bütün olarak göz önüne almadığı için dağınık ve verimsiz kalmaya mahkûm olmuş, zirai kredi müessesesi ise, sermaye yetersizliğinden ziyade, teknik ihtisas kurumu olmadığı ve hususiyle anonim şirket halinde idare edildiği zamanlarda bir “âmme hizmeti,” müessesesi gibi işliyemediği için bu yolda esaslı bir iş görememiştir.

Çiftçiye kalkındırma davasını, yeni projede düşünüldüğü gibi, kazanç maksadını gütmeyen ve memleketin her tarafına yayılacak olan teknik bir teşkilâtın eline vermek lâzımdır. Ziraat Bankasına teknik elemanlar vermek suretile bu işin başarılmaya kabil değildi, Çünkü yalnız bankanın merkezinde teknik bir heyet kuruvermekle iş bitmez. Bankanın bütün kollarını bu gibi elemanlarla cihazlandırmak icabeder ki buna da eldeki unsurlar yetmez. Öte taraftan her ne kadar zirai donatım kredisi vermek de, bankanın vazifeleri arasında ise de banka, "para kredisi," yeni kurum da, aynen alet ve makine ve vasıta suretiyle bir nevi "ayniyat kredisi," temin edecektir. Kurum, bu işi yapmağa başladıktan sonra, banka esasen mahdud olan kaynaklarını gene ziraatin başka kısımlarına daha fazla nispette tahsise imkân bulmuş olacaktır. Zirai kredi işleriyle uğraşanların yaptıkları tahminlere göre bugün memleketin (200) milyon lirası çevirme (tedvir) işleri, 100 milyonu donatım, 10 milyonu verimlendirme, 14 milyonu topraklandırma, 100 milyonu sürüm ve satış işlerine ayrılmak üzere en az 414 milyonluk zirai krediye ihtiyacı vardır. Ziraat bankası 69 milyonluk ödenmiş sermayesiyle bu ihtiyaçları karşılayacak bir durumda değildir. Bunun için bankanın yükünden bir kısmını üzerine alacak ve teknik ihtisasa dayanarak bu işleri en iyi şekilde yürütebilecek olan yeni müessesenin kuruluşunu takdirle karşılamak icabeder. Bizce her iki müessesemiz için de geniş hizmet alanları vardır. Birinin varlığı, ötekini kısacak değil, tamamlayacaktır.

Bir amme hizmetini omuzlarına alacak olan kurumun bazı müstesna sâlahiyetlere ihtiyacı olacaktır. Fara-

za müessese, esasen fiili inhisar altında bulunan bazı maddelerin ithalinde, bir takım firmaların, çiftçinin sırtından kazanç edinmesini önleyecek tedbirler almak zaruretinde kalabilecektir. İcabi halinde bu tedbiri alabilmesi için İcra Vekillerine sâlahiyet verilmesinde hukuki engeller görülürse, hususi hükme tabi tutulmak istenilen maddelerin şimdiden tayin ve tasrihi de mümkün olabilir.

Kültür, sihat gibi türlü yönleri olan köy davasını, teknik çiftçilik bakımından ele alacak olan bu teessüsün, lâyhada tasarlanan esaslar dairesinde, hiç gecikmeden bir gün önce kurulduğunu görmek, memleketin hayrını düşünen her yurttaşın dileği olmalıdır.

* *

5 Haziran 1944 tarihli Ulusda da Dünyu Umumiyein tasfiyesini ele alan Esat Tekeli "Dünyu Umumiye Tarihe Karışırken," başlıklı yazısında bu mühim hâdiseyi şöyle belirtiyor:

"İmparatorluğun harici borçlarından hissemize düşen kısmın ödeme tarzı hakkında 1933 yılında yapılan mukavelenin bir maddesi, en çok elli yılda ödenmesi gereken bu borcun 1 Haziran 1943 ten sonra tamamının birden tediyesine imkân verdiği için bu "erken ödeme," yi yapmak maksadıyla 1943 malî yılı bütçesine 17 milyon lira tahsisat konmuştu. Bu ödemeye 25 Mayıs 1944 de başlanmış bulunuyor.

Erken ödeme işinin mühim bir meselesi vardır. O da, borçların hangi para ile, yani Fransız frangı üzerinden mi, yoksa onun yerine kabul edilen başka bir para, Amerikan doları üzerinde mi ödeneceği noktasıdır. Maliye Vekilimiz 1944 malî yılı bütçe nutkunda bu maksatla 1943 yılı bütçesine konan tahsisatın yeteceğini

müjdelediği için ödeme parası meselesini, elverişli bir hal yoluna girmiş sayabiliriz

Osmanlı İmparatorluğunun yabancı memleketlerden yaptığı istikrazların tarihini ve sonucunu ifade eden Dünyu Umumiye meselesi, Devlet maliyesinin idaresindeki bilgisizliğin ve yabancı sermayeciler karşısında memleket menfaatini korumakta gösterilen acizimizin hikâyesidir. Devletin normal ve hattâ fevkalâde masraflarını karşılamak için vergi kaynağından gelebilecek en büyük verimi almak yoluna gittikten sonra ancak demiryolu ve sinai tesisler gibi verimli işler için caiz görülebilen ietkrazı, İmparatorluk maliyesi, âdi masrafların açığını kapatmanın mutlak bir vasıtası haline getirmişti. 1854 ten 1874 tarihine kadar yirmi yıl içinde (14) istikraz yapmıştı. Borç şartları "mürabahacılık," şartları kadar ağırdı. Faizler yüksek, tahvillerin itibari değeri ile ihraç fiyatı yani devletin borçlandığı para ile eline geçen para arasındaki farklar büyüktü. Hususile ödünç verenlere muhayyerlik hakkı (option) diye bir hak tanılıyordu. Devlet, kararlaştırılan ödünç para miktarının tamamını almağa mecbur olduğu halde, ödünç verenlerin, bu miktarın bir kısmını, üçte birini ve hattâ üçte ikisini vermemeğe hakkı oluyordu. Şartların en ağırı da, bu istikrazların maddi garantili olması, yani bir kısım Devlet varidatının, borca karşılık gösterilmesi idi. Bir fert rehinle borç para alabilir. Fakat bir devletin borç alırken ayrıca maddi garanti vermeğe razı olması, Devlet itibarının zayıflığını kendisinin kabul etmesi demektir. Bir devletin teahhüdünden ve sözüne bağlılığından doğan manevi garanti, en büyük teminattır.

Böyle şartlarla yapılan istikrazlar Devleti yirmi yıl içinde iflasa sürük-

ledi. Hükümet 1875 de borçlarını ödeyemeyecek hale geldi ve taksitlerin ödenmesini durdurdu. 1299 — 1881 de meşhur muharrem kararnamesi imza edildi. Bu kararnameye göre yabancı alacaklıların vekillerinden yedi kişilik bir meclis kuruldu: (Osmanlı Dünyu Umumiyesi İdare Meclisi). Bu meclis "rûsum - u sitte," denilen altı çeşit Devlet varidatını (hamiller hesabına ve kendi emrine tâbi memurlar marifetile tahsil edecek ve topladığı hasılatı idare ve tahsil masraflarını indirdikten sonra geri kalanını muharrem kararnamesine tâbi borçların faiz ve amortismanını ödemeğe tahsis edecekti). Yani Devletin bir kısım varidatını, yabancılardan kurulan bir meclisin emrine tâbi teşkilât tahsil edecek, bu paralarla gene devletin borcunu o meclis ödiyecekti, Kurulan rejim açık bir "malî kontrol," du. Devletin vergi toplamak gibi hakimiyet haklarını kemiren bir yabancı kontrolü idi. Bu murakabenin manasını, içinde duyan millî hükümet, onu, hattâ Lozan'dan önce fiilen ortadan kaldırmıştı. Millî Hükûmete bağlı vilâyetlerde Dünyu Umumiye Meclisi emrindeki varidata el koymuş, Dünyu umumiye teşkilâtını da, Maliye Vekâletine bağlı bir umum müdürün idaresi altına vermişti. 1928, 1933 anlaşmaları, bu fiilî durumu kabul etti. böylece vazifesi, ödeme işlerine vasıta olmağa inhisar eden idare meclisi 1940 tarihinde büsbütün kırıldı. Yani son vazifesi de kendi ömrüyle birlikte sona erdi.

İşte şimdi girilen erken ödeme işi, millî itibarı zedeliyen bu tarih safhasını büsbütün kapatmış olacaktır.

İmparatorluktan kalan borçların nasıl taksim edileceğini Lozan ahitleşmesi tayin etmiş ve taksim işini de Dünyu Umumiye meclisine bırakmıştı. Fakat borcun altınla mı yoksa

Fransız frangiyle mi ödeneceği meselesi halledilemediği için uzun müzakerelelere yol açılmıştı. Bu müzakereleler sonunda 1928 de bir mukavele yapıldıysa da bunun tatbikine imkân bulunamadığı için yeniden görüşmelere başlanmış ve 1933 te yeni bir anlaşmaya varılmıştı. Borçların erken ödenmesine imkân veren bu son anlaşmanın altında, bugün o imkânı kullanan hükümetin başında bulunan Saracoğlu'nun imzası vardır. Bunun için kendi eserini, kendisi tamamlamak bah-tiyarlığına erişen Sayın Saracoğlu, hükümetinin aktifine geçecek bu muvaffakiyetten dolayı ayrı bir iftihar duysa yeridir.

"Mersin'de çıkan AKIN gazetesinin 1/6/944 tarih ve 15 sayılı nüshasında gördüğümüz: İkinci Mahmut devrinin meşhur simalarından olup vücudu Konyada başı İstanbulda gömülü bulunan: Halet efendi hakkındaki yazıyı, mumaleyle aid malumat noksan kalmamak için, aynen ıktibas ediyoruz.

Halet efendi hakkındaki yazılar (48) ve (66) sayılarımızdadır. "

II, Mahmut zamanında bütün sarayı, hattâ imparatorluğu elinde tutan tek adam Halet efendiydi. Son derece habıs olmasına rağmen Mahmudun itimadını kazanmıştı. İstedığı adamları azlettiriyor, katlettiriyor, sürdürüyordu. Birgün Şeyhülislâm zeynelâbidin efendiyle de araları açılmış ve sudan bir sebeple onu azlettirmişti. Yeni Şeyhislâm tayini için bir akşam meclis kurulduğunda Halet efendi, kendi adamlarından Meki Zadeyi-

namzet gösterdi. Fakat bu adam gençti. Hattâ sakalında bir tek beyaz tel yoktu. Bu makama sakal ağartmadan nasıl oturabilirdi? Halet efendi, onu müdafaa ederek:

— Efendim, onu siz okadar genç sanmayın, öyle zannediyorum ki onun sakalı sizin söylediğiniz kadar siyah değildir. Yarı yarıya aktır, dedi,

Neticede; ertesi gün için, Meki Zadenin çağırılıp sakalının muayene edilmesine karar verildi. O gece Halet efendi: "Ne yaparsan yap, yarın sabaha kadar sakalını ağart. ", diye haber yolladı. Zavallı adam, o gece sabaha kadar bir çok tütümler, ilâçlar kullanarak bir kaç tel sakalının ucunu ağartmış ve simsiyah sakalının rengini değiştirmişti. Ertesi gün Meki zade muayene olduğun zaman herkes hayretler içinde kaldı. Tabii Şeyhislâm olmaması için başka bir bahane yoktu. Kabul olundu.

Erzurum:

Erzurum Halkevi'nin yayımlamağa başladığı bu derginin 2, sayısı 19 Mayıs (Eazıl nalbandoğlu); Erzurum Rakısları (Murat Uraz); Yarına güven (Ali Ülvi Dağhoğlu); Modern şiir cereyanları (M. Sami Onat); Ağaç ve ormanın Erzurum için değeri (Tarık Rona); Sarhoşluk Adli tıp bakımından (Dr. Zeki Başer) in yazıları ve tetkiklerle Fethi Ülkü'nün tercü-

me bir hikâyesini; Şahap İnci'nin iki, Nazif Ben ve Baha Karatay'ın birer şiirini içine almış bulunmaktadır. Bu dergiyi, okuyucularımıza, tavsiye ederiz.

19 Mayıs:

Samsun Halkevi tarafından yayımlanan bu derginin 66 sayısı, her zaman olduğu gibi değerli tetkik yazılarıyla çıkmış bulunuyor. Bu sayıda: Kâzım Dileimen'in (Samsun ve dolayında yaşayan kelimeler) adlı tedkikiyle H. Cahit Öztelli'nin Folklor tedkikleri dik-kati çekmektedir. Bunlardan başka Emin Hekimgil, İbrahim Cebeci oğlu, Ömer Orhun, Şefik Alışık, Mustafa Öznohut, Fuat Pınardag, Macit Karakurum, Said Coşkun, İleri, Mustafa Ülken, M. Orhan Çaplı, gibi imzalar da esaslı yazılarıyla derginin her defa daha olgun olarak karşımıza çıkmasını sağlamaktadır.

19 Mayıs dergisi okuyucularımıza olgunluğunu isbat edecektir.

İnan:

Trabzon Halkevi'nin çıkarmakta olduğu bu derginin 12 ci sayısı şu yazıları taşımaktadır.

Türk Milliyetçiliği (Yusuf Mazhar Arem), Taassup (Abdullah Günel), Beden terbiyesi kadın için neden zaruridir? (Suzan Aykut), Sahillerimizin güzellikleri ve hususiyetleri (Kemal Onur), On yedinci asırda bir bahar şarkısı, (M. Kemal Yanbeg), Edebiyatta Marazî aşk ve Deli Guy de Moupassant (Çeviren ve toplayan: Dr. Yusuf İzzeddin), Tiyatro ve unsurları - 8 - (Mehmet Alper), Düğün ve evlenmeler (Tevfik Vural), İlk ve son iyilik «hikâye» (N. Tarakçıoğlu).

Bu değerli yazı ve tedkiklerden başka N. Tarakçıoğlu ve Hikmet Ayman'ın da birer şiirini içine almış bulunan bu dergiyi okuyucularımıza tavsiye ederiz.

BAHAR OLSUN

Bahar olsun açılsın bahçelerde lâleler
Süslesin yerleri göz yaşlarımdan jâleler.
Gene dertli gönlümden yükselsinde nâleler,
Süslesin yerleri göz yaşlarımdan jâleler.

§

Bahar olsun açılsın bahçelerde sümbüller,
Ötsün dembedem şakrak sesleriyle bülbüller,
Hicranlardan kurtulup neş'elensin gönüller
Süslesin yerleri göz yaşlarımdan jâleler..

§

Bahar olsunda, sular derelerde çağlasın
Saçlarına genç kızlar çiçek takıp bağlasın
Bu şen baharda yalnız benim gönlüm ağlasın;
Süslesin yerleri göz yaşlarımdan jâleler...

FÂKİR USMAN

GECE

Koyu bulutlar sardı tepedeki evleri,
Mesafe yuttu renkten kızaran alevleri
Kasvetli bir ıstırap kokusu sardı yeri,
Kapladı dört bucağı çözülmez bir bilmece.

§

Soldu göklerden yere hükmeden ateşten baş;
Mağrur güneş eridi boşlukta yavaş yavaş.
Karanlıkları içti herbir çiçek, her bir taş.
Sustu bütün tabiat, sema kutsîleşince.

§

Pınarlardan su değil, çeşitli renkler aktı.
Herşey kendini ayın busesine bıraktı;
Sema göksünde binbir renkte kandiller yaktı.
İnsan bu muammaya: «Gece» dedi sadece.

TARIK GÜRCAN

HALKEVİ FAALİYETİ

Dil Edebiyat :

M.M.Koner tarafından Çocuk terbiyesi ve yakında tatbik edilecek (Halk terbiye yurdu) programı hakkında konferanslar verildi.

Güzel Sanatlar :

Orkestra, Milli saz, Küçüklerin saz ve söz saatleri devamda. Bu arada şehrimize gelen Ankara Hasanoglan köy Enstitüsü talebesinin bilgi ve gösterileri çok alâka uyardı. İki aile toplantısı, bir düğün yapıldı.

Kurslar :

Cezaevindeki okuyup yazma; evimizdeki Daktilo kursları devam ediyor. Matematikle Fransızca kursları başlamak üzeredir.

Sosyal Yardım :

Temsil ve Köycülük komite-

lerile birleşilerek İlgın ve Kadınhan'da temsiller verildi.

Ayrıca: Doktor, Veteriner, Ziraatçı ile Sarayönüne gidilerek 60 kutu atebirinle broşürler dağıtıldı.

Özden çiftliğinde tetkikatta bulundular.

Konya kasabası on daireye ayrılarak muayyen günlerde civar mahallattan muayyen merkezlere gelecek halkın muayenesi, parasız ilâç tevzii, gelemiyenlerin evlerine doktor gönderilmesi kararlaştırıldı. Ve bu arada pek çok yardımlar yapıldı.

Tarih Müze :

Hazırlanmakta olan müze, manken ve camekânlarla tamamlanmak üzeredir.

Bugün çıkmakta olan Halkevleri dergilerinin listesi

<u>DERGİNİN ADI</u>	<u>ÇIKARAN HALKEVİ</u>
Taşpınar	Gaziantep
Çorumlu	Çorum
Doğuş	Kars
Erciyeş	Kayseri
Fikirler	İzmir
Gediz	Manisa
Görüşler	Adana
Halkevi	Eskişehir
İnanç	Denizli
İnan	Trabzon
Karacadağ	Diyarbakır
Karaelmas	Zonguldak
Kaynak	Balıkesir
Konya	Konya
Ondokuz Mayıs	Samsun
Taşpınar	Afyon
Türk Akdeniz	Antalya
Ün	Isparta
Uludağ	Bursa
Yeni Türk	Eminönü
Halk bilgisi haberleri	Eminönü

İMTİYAZ SAHİBİ: Halkevi Reisi M. MUHLİS KONER
U. neşriyatı idare eden: Avukat ve öğretmen MİTHAT ŞAKİR ALTAN
YENİ KİTAP BASİMEVİ—KONYA 1944